

SAMERETT OG RESSURSKAMP I NORD

Skoleringshefte frå RV i Troms og Finnmark

mars 1997

Innhald

s. 2	Føreord	
s. 3	Rettigheter på Nordkalotten	John Gustavsen
s. 7	Fiskeripolitikk - allmenningsrett eller børs	Frode Bygdnes
s. 22	Samerettsutvalet	Heaika Skum & Svein Lund
s. 40	Erfaringer fra Sametinget	Heaika Skum
s. 44	Retten til samisk utdanning	Svein Lund
s. 48	"Folk og finn" - Rasismen mot samane	Svein Lund
s. 58	Litteraturliste	

Føreord

Dette heftet er eit resultat av Nord-Noreg-konferansen som RV og AKP i Troms og Finnmark arrangerte 25.-27.10.96 under tittelen "Kem skal styre ressursane i nord". Denne konferansen viste at det er stor interesse for spørsmåla om retten til ressursane i nordområda og stort behov for studiemateriell på dette, særlig spørsmålet om samiske rettar.

Dette heftet er ikkje uttrykk for ein vedtatt politikk i RV, men som eit grunnlag for diskusjon. Ka som har kome med og ikkje kome med er heller ikkje ei prioritering av noko stoff foran anna. Her er ikkje med alt vi skulle ønska, bl.a. fordi nokre av innleiarane på konferansen ikkje hadde ferdige manus og ikkje har hatt tid å skrive det ut etterpå. Vi har heller ikkje tatt med innleiinga om Barentsregionen, da denne er dekkja av Jon Arne Jørstad sin artikkel i Røde Fane nr. 6-96. I dette nummeret er det og fleire aktuelle artiklar som bør lesas i tilknytning til dette.

På konferansen snakka Heaika Skum om arbeidet i Sametinget. På bakgrunn av dette har vi laga eit intervju med han der han går nærare inn på erfaringane frå Sametinget og hans syn på ka RV bør gjøre. Da konferansen blei avholdt var Samerettsutvalet si innstilling enno ikkje offentliggjort. Vi har her tatt med ei redigert utgåve av innleingane om Samerettsutvalet på fylkesårsmøtet i Finnmark RV i mars 97. I tillegg har vi tatt med to artiklar om samiske spørsmål som fall litt på sida av temaet for konferansen, om rasismen mot samane og om samiske skolespørsmål.

Til sist har vi lagt inn ei litteraturliste for dei som vil lese meir.

Vi vonar at dette studiematerialet vil bli brukt av RV-medlemmar og RV-grupper i Nord-Noreg og ser gjerne at det blir lest også sørpå og utafør RV.

Guovdageaidnu, 29.3.97

Jon Arne Jørstad og Svein Lund

John Gustavsen

RETTIGHETER PÅ NORDKALOTTEN

Inntrykk av urfolks rettssituasjon i fire land fra en ikke-eksperts synsvinkel.

Innledning på konferanse 25-27.10.1996.

Norge

12. oktober detonnerte Nordlys en bombe: "Samene eier Indre Finnmark" lød overskrifta basert på et intervju med dr. juris. Jens Edvin Andreassen Skoghøy. Skoghøy har sittet i folkerettsgruppa under Samerettsutvalget og sier:

"Vi er sikker i vår konklusjon. ILO-konvensjonen (av 1989) brytes dersom samene ikke gis eiendomsrett i indre Finnmark."

Saksopplysning: Norge var den første stat i verden som alt i juni 1990 ratifiserte ILO-konvensjonen om urfolk og stammefolk i selvstendige stater.

Skoghøys oppdrag har vært å studere om den maktfordelingsmodellen mellom fylkesting og Sametinget som er foreslått kunne forsvares brukt i Finnmark forhold til konvensjonen. Svaret er klart Nei!

Finnmark AP har gått inn for at et eget forvaltningsorgan, Finnmark grunnforvaltning, gjennom et styre med 50/50 fordeling mellom fylkesting og sameting skulle stå for forvaltningen. Steinar Pedersen fra FAP og Sametinget gikk i mot folkerettsgruppas innstilling, som hvis den blir gjeldende, også kan få anvendelse for områder utenfor indre Finnmark.

Samerettsutvalget ledet av dr. juris. Carsten Smith avla 1984 den første delinnstilling som redegjorde for nasjonale og internasjonale rettsprinsipper, og denne munnet som kjent ut i forslag til lov om Sameting og andre rettsforhold, Sameloven. Med innføringen av Sametinget (1989) ble samenes rettsstatus tatt inn i Grunnlovens § 110A der det står:

"Det paaligger Statens Myndigheder at lægge forholdene til rette for at den samiske Folkegruppe kan sikre og utvikle sit Sprog, sin Kultur og sit Samfundsliv".

Når jeg likevel vil betegne utspillet 12.10. som en "bombe", henger det sammen med at Rettsgruppen for tre år siden framla en utredning (NOU 1993:34) der man felte en helt annen "dom": *"Etter vår mening var staten eiendomsrett til grunnen i Finnmark, også den indre delen, etablert før den nye folkerettslige utviklingen begynte"*.

Kuvendingen i rettsspørsmålet - utspillet i pressen - kan være en psykologisk manøver for å teste opinionens reaksjon for selve innstillingen foreligger. Vi har altså ventet på den siden 1984. Vi får ikke glemme at selve innstillingen må gjennom en lang behandlingsprosedyre i bl.a. Sametinget og Stortinget før man fastsetter rettsgrunnlaget til land og vann. Sametinget vil sannsynligvis slå ring om et slikt vedtak som nå blir signalisert. Vil et vedtak der bli sett på som noe mer enn varsko fra en papirtiger? Hva så med Stortinget? Vi har slett ingen garanti for at det vil gå inn for å gi samer forvaltningsrett til land og vann.

Etter som jeg har forstått det slik at publikum forventer et samisk perspektiv på denne innledningen, skal jeg forsøke å si noe om rettsstillingen for urfolk også i Sverige, Finland og Russland. Betegnelsen Barentsregionen klinger kolonialistisk i mine ører, og Nordkalotten er ihvertfall et mer avklart geografisk begrep og skal i realiteten dekke hele det sirkumpolare areal.

Sverige

Tross det faktum at Sverige siden 1993 har hatt sitt eget Samting, er rettssituasjonen her langt mer usikker.

Til forskjell fra Norge og Finland er svensk statsborgerskap tilstrekkelig for å kunne votere til Sametinget. Et avgjørende vendepunkt for samenes rettsstatus i Sverige ble tatt med Högsta

Domstolens vedtak i det s.k Skattfjällsmålet 29. januar 1981, etter 16-års rettsprosess. Retten fastslo at staten må anses å være eier av de omstridte områdene. Dette vedtak har ikke bare begrenset, men også hult ut de svenske samers rettigheter til bruk av land og vann.

Sverige har motsatt seg ratifisering av ILO-konvensjonen 169, og Sveriges "sameminister" i Bildt-regjeringen 1991-94, Per Unckel, karakteriserte det norske vedtaket som "en krummelur". De svenske regjeringer på 1990-tallet har signalisert å ville markere Sametingets myndigheters oppgaver i langt større grad, altså en umyndiggjøring av de 31 i Sametinget. De svenske samene har god grunn til den uro som f.eks. dets sametingsleder Ingvar Åhren ga uttrykk for under rettskonferansen for urfolk ved Universitetet i Tromsø, 8-10.11.1993. I diskusjon med sameministrene kan disse til og med hevde at "Vi har gitt samene rett på jordeiernes bekostning". Til tross for at de svenske samene har usvikelig hevd på rett til jakt, fiske og reindrift, er fiske- og jaktrettighetene truet, det viser Sametingets rapport fra 1994, "Beslutet om Småviltsjakten". Riksdagen besluttet nemlig i 1992 å vedta at all tradisjonell samisk jaktgrunn skal være å anse som åpen for alle svenske statsborgere. Utviklingen i Sverige åpner for at alle medlemmer av EU kan benytte disse områder. 21. februar 1996 slo distriktsdomstolen i Sveg fast at samene ikke har eksklusiv rett til reinbeiteområdene, men dette står i konflikt med svensk lovgivning som hevder at reindrift er en eksklusiv samisk næring. Retts situasjonen i Sverige viser at samene er på defensiven.

Finland

Finland har siden 1973 hatt sitt eget Sameparlament med 21 deltakere, sete i Enare. Jur. dr. Kaisa Korpijaakko-Labba har gjennom sitt arbeid påvist hvordan samene i Finland og Sverige har inntatt en brukstradisjon over mange hundre år som skulle gi grunnlag for å sikre samene eiendomsrett, også ut fra ILO-konvensjonens pgr. 169. Men Finland har vegret seg sterkt mot å slutte seg til konvensjonen. I Finland kan også ikke-samer bedrive reindrift, det betyr i dag også innbyggere i EU.

I det finske samfunnet har det faktisk de siste to-tre årene kommet organiserte utspill som går ut på å uthule Sameparlamentets makt og samenes rett til å kalle seg eget folk. Her er noen smakebiter fra Nordlys 1. mars i år som stemmer overens med de undersøkelser jeg har gjort i Finland:

- *"Samebarn og lærerne deres blir i en anonym pressemelding omtalt som opprørere og fanatiske ekstremister".*
- *"Kjente samiske politikere og kunstnere har fått drapstrusler. Journalister, forskere og rikspolitikere som støtter samenes sak, blir beskyldt for korrupsjon og kameraderi."*

Reaksjonene mot samene kommer etter at Riksdagen i fjor vår vedtok en lov som pekte mot en utvikling i retning av den norske. En organisasjon, Lappisk Kulturförening, står aktivt på mot utviklingen. Etter at loven i Finland ble vedtatt, skiftet foreningen taktikk og krevde at medlemmene kollektivt måtte kunne innskrives i samemantallet. I tillegg avkrevde foreningen å få vite hvem som alt var skrevet inn!

"Forskere og akademikere som underbygger samenes juridiske og politiske krav, omtaler de som "Korpijaakko-flokken" skreiv Nordlys 1.mars.

Den finske stat anser selv å kunne selge og leie ut land og vann hvor-som-helst innenfor statsgrensene. Sameparlamentet er kun et rådgivende organ, som i Norge og Sverige. Etter at Finland ble medlem av EU har såvel innbyggere som enkelte politikere vist en mer aggressiv linje overfor samene, jamfør kulturföreningens utspill.

Professor Pekka Sammallahti ved Oulun Yliopisto, advarte i 1994 Riksdagen, som en av dens sakkyndige hva gjelder de samiske områdene, mot å vedta en lov som kunne føre til kupp mot Sameparlamentet. En utvidelse av stemmeretten til Sameparlamentet gir praktisk talt alle som kan vise til samiske forfedre, uansett hvor langt tilbake i tiden disse kan oppspores, stemmerett. Han skriver at *"nästan vem som helst (kan) vara same enligt den gällande lagen om samernas kulturella självstyrelse. Samerna risikerar igen at bli i minoritet. Denna gång i sitt eget representativa organ. Den finska hemmansägarbefolkningens kampanj för att genomföra det fiendtliga besittningstagandet har fått oerhörda proportioner."* (Hufvudstadsbladet 11.2.1996)

18/3 rettet jeg fire spørsmål til presseattache Henrik Will@n ved Finlands Norges-ambassade om disse framstøt, men noe svar er ikke kommet.

Russland

Samene i Russland utgjør offisielt kun 2 000 mennesker, og har intet folkevalgt organ. Men til forskjell fra de tre andre landene er samene bare en av mange, i alt 26, nordlige urfolk. Lovgivningen er ens for alle. (John B. Henriksen i IWGIA Indigenous Affairs 2/96).

Før revolusjonen bedrev samer og andre urfolk sitt virke uten for stor innblanding utenifra. Samene på Kola er delt inn i fire grupper: Akkala, Ter, Notozero og Kildin.

Etter revolusjonen ble samene utsatt for brutal tvangskollektivisering. De ble sendt til større byer, og deres hjembyer ble ødelagt slik at de ikke skulle fristes til å vende tilbake. Kollektiviseringen, i stor grad Stalins verk, førte til sosial, kulturell og økonomisk desintegrasjon og oppløsning. Fram til kollektiviseringen på 1930-tallet var reindriften organisert innenfor en siida-ordning, som vi kjenner fra f.eks. Norge, med en viss privat eiendomsordning, men felles styring. Her gjaldt strenge regler som viste stor sosial integrasjon og høy grad av politisk demokrati. Fram til 1990 var privateie av rein forbudt på Kola, i dag er det en privat reineier, ellers arbeider folk innen kollektivet Tundra som rår over 53 000 km², med en flokk på 70 000 rein.

Kollektiviseringen førte til en alarmerende nedgang i folketallet blant urfolkene i nord. Under den store konferansen for de 26 nordfolkene i Kreml i mars 1989 (Se IWGIA Newsletter 67) haglet det med nedslående rapporter om deres sosiale og kulturelle status.

Gorbatsjov hadde med sin store Murmansk-tale 1. oktober 1987 gitt de små folk håp, og Kreml-møtet var et steg på veien. Etter at Jeltsin tok over, er samer og andre urfolk i praksis rettsløse. I 1992 utga f.eks. guvernøren i Murmansk fylke et dekret som ga de lokale myndigheter makt til å leie ut vannrettighetene på Kola til de(n) person(er) som kunne tilby flest penger. Dekretet ble sendt ut uten referanse til noen lovgivende instans eller vedtak.

Da konsititusjonen for Den Russiske Federasjon ble bvedtatt i 1993, inneholdt den tre artikler som angikk urfolkene.

Art. 9 tilsier at den russiske federasjon har beskyttelsesrett til land og naturressurser.

Art. 36 gir (alle) innbyggere rett til å eie land på privat basis.

Art. 69 varsler at federasjonen garanterer rettighetene til de små urfolkene ut fra universelle prinsipp og normer ut fra federasjonens rammer.

Usikkerheten ble ikke mindre da Jeltsin 7. mars i år sendte ut et nytt presidentdekret om landrettigheter. Realiteten er at *"the Saami people in Russia today de facto do not hold title to their traditional land and water; and the right to use the land and its resources is also denied. Even basic subsistence use has now been curtailed dramatically"* skriver John Bernhard Henriksen i IWGIAs Indigenous Affairs 2/96.

Sagt med andre ord: når vi leser reportasjer om hvordan det finsk-amerikanske reiselivsselskapet Garri Loome's har kunne kjøpe opp fiskerettigheter til elva Ponoj, så forbauser det ikke.

Samene som i alle år har kunnet benytte elven Lumbovka, ble i 1993 avkrevd 20 000 dollar for å kunne benytte sin egen elv av kommunesjefen Krasnikov. Også de militære har vært misfornøyde med samenes nærvær. I juni 1993 gikk militære ned med helipotre og bevæpnede soldater og hentet møbler, husgeråd og den elektriske generatoren før de truet med å sette fyr på sameleiren. En måned senere kom helikopteret med soldater tilbake og tvang med våpen reindriftsutøverne med seg (Ljubov Vattona: Samene i Russland i dag, i Becoming Visible, Sámi Dutkamiid Guovddáó, 1995)

3. september 1989 ble Kolasamenes Forening stiftet, og foreningen har 3-400 medlemmer. Nordisk Sameråd opptok i juni 1992 kolasamene som fullverdige medlemmer, og tildelte dem to av 15 plasser. Situasjonen er i dag slik at arbeidsledigheten i Lovozero, der majoriteten av samene bor, har vært opp mot 60 pst. Man frykter på ny hungersnød blant folk (Leif Rantala: Samerna på Kolahalvön. Samefolket 12/1994)

Vi skriver oktober 1996, og kappløpet mot de enorme ressursene i nord er villere enn noen gang. Utenom kjente ressurser som mineraler, skog, fisk, rein og avlsdyr er det f.eks. i vestlige Arkhangelsk funnet svært rike diamantleier. Internasjonale selskap er på full galopp. Men lengre øst, bl.a. i Nenets Autonome Område, der det bor ca. 7 000 av 34 000 nenetser, er det oppdaget og under utvinning enorme mengder olje. Alene i Nenets AO er oljereservene estimert til 1,2 mia. tonn og gassmengden til 2,5 mia. m³. Konsekvensene for nenets og andre urfolk i forbindels emed alt pågående oljeutvinninger har vært katastrofale. Husk oljesølet ved Uzinsk. Med det kappløpet som nå er i gang mellom selskap som russiske Gazprom, amerikanske Exxon, canadiske Conoco, franske Gaz de France, tyske Siemens, finske Neste, norske Hydro etc. er det klart at urfolkets politiske betydning her, i det kaotiske Russland, er under null.

Avslutningsvis:

Opplysninger fra ILOs kontor i Geneve, tyder på at Norge vil sette mer inn på å anvende bruksrettsprinsippet, på bekostning av eiendomsprinsippet når samenes rettigheter til land og vann i Norge en gang skal avgjøres. Dette har vakt bestyrtelse blant nordamerikanske indianere og rettslærde. Det pågår altså to 'prosesser', den ene innenlands knyttet til Samerettsutvalgets kommende innstilling, den andre på det internasjonale planet knyttet til ILO-konvensjonen om urfolks sivile og kulturelle rettigheter. Konvensjonen knytter kulturelle rettigheter til landrettigheter, Norge har ratifisert denne konvensjonen og synes overfor samene være kommet i en knipe.

Sett i et videre perspektiv - det arktiske: Den rike verdens desperate jakt på ressurser og vårt lands egen vilje til å åpne dører for megamonstre som RGI, tilsier at svaret på "Kem skal styre ressursane i nordområde?" er gitt.

Men hva kan opinionen gjøre?

Frode Bygdnes

FISKERIPOLITIKK - ALLMENNINGSRETT ELLER BØRS?

Innledning holdt på Nord-Norge-konferansen 25.-27.okt. 1996.

ALLMENNINGSRETTE

Allmenning er områder eid av stat, bygd eller private som bygdefolket har en viss bruksrett i. Retten omfatter bl.a. fiske og er bestemt med sedvane.

Heimefiske og fjordfiske er et slikt fiske. Da jeg voks opp i Vesterålen, var det mange pekall-fiskere. Min definisjon er en pensjonist som rør etter kokfisk, og henger den fisken han får for mye. Han driver det som kombinasjon av høsting og hobby og har drevet med det i all sin tid. Det er min definisjon fordi det er beskrivelsen på pappa.

Sammen med gubben har vi fisket sild, sei, torsk, flyndre og laks. Pappa var registrert som laksefisker N 38, og båten N 300 SO. Hovedyrket var lærer, men han sto lenge på blad A. Sjøl står jeg på blad A inntil videre, registrert med båt T 150 H. Jeg kom inn på lista da jeg var uten arbeid og tjente under 3 G. Nå skal jeg egentlig kastes ut av lista fordi jeg har fast arbeid som maskinarbeider ved Mathiassen Mek. Verksted. Slutter jeg på MMV så kan jeg påberope meg kvote.

Jeg innrømmer at dette er et dilemma, jeg rir to prinsipper. Jeg forstår fiskernes vegring mot andre yrkesaktive skal inn i næringa, konkurrere med dem. Fagbevegelsen har tradisjon på denne kampen, den oppsto i forsvar av fagene og hindra andre i å gå inn og ta arbeidet fra dem med å underby ufaglært arbeidskraft.

Her er det ikke det dreier seg om, særlig fordi salg av fisk er etter fastsatte priser. Og ikke selger jeg noe svart, og ikke har jeg vært i brukskollisjoner med yrkesfiskere.

Så kommer ikke innvendingene fra fiskerlaget eller yrkesfiskere. Riktignok kommer innvendinger fra noen pensjonister som har mistet retten og står igjen med status fritidsfisker. Misunnelse istedet for å samle seg om felles kamp mot at allemningsretten undergraves.

At det bare er et tidsspørsmål før jeg må ut av blad A, skyldes først og fremst myndighetene. Nye regler og forskrifter. Jeg må ha sikkerhetskurs, båten må være sertifisert og godkjent. Bl.a. blir åpne båter radert ut. Og fordi jeg ikke har levert fisk, mister jeg min rett, en rett jeg har fordi jeg er en del av en tradisjon.

For meg betyr det at jeg ikke kan bruke laksnota til pappa, ikke kan bruke mer enn 1-3 torskegarn i havet samtidig eller line på bare 100 angler. Heimefisket vil forsvinne med vår generasjon. Sansynligvis vil alt bruk bli ulovlig. Fritidsfiskeren vil i framtida bare få lov til å fiske med stang og håndsnøre.

"Ot.prp nr 69 (1995-96) om lov om endring i lov av 3.juni 1983 nr.40 om saltvannsfiske m.v." (regulering av fritidsfiske) skal opp i Stortinget i nær fremtid. Kort sagt går denne odelstingsproposisjonen ut på å gi regjeringa fullmakt til å regulere fritidsfisket i detalj. En tilsynelatende uskyldig fullmakt. Sjøl er jeg meir redd en slik utstrakt fullmakt enn de tekstene flertallet og mindretallet har lagt frem. For i deres lovforslag blir det vitterlig satt lov til mer enn stang og handsnøre.

Utredninga er i alle tilfelle ei innstramming av dagens sedvane. Et av hovedargumentene er at heller mange skal slippe til enn at få skal kunne breie seg med mye bruk i Oslofjorden. Også vern av hummeren er lagt til grunn for begrensning av redskapstyper. Problemstillinga er satt opp fra vår sørlige landsdel, og den er forsøkt alminneliggjort for hele kysten. Derfor er ikke vår distriktskultur lagt til grunn for denne lovutredning.

Et viktig unntak som vi må gripe fatt i, er vurderinga i forhold til samenes rettigheter. Sitat: "Det er særlig i fjordstrøkene i Finnmark og Troms og i enkelte områder i Nordland at man finner samisk befolkning som livnærer seg på fiske, ofte i kombinasjon med andre primærnæringer. ..." Utvalget valgte bare å nevne dette for så å si at det faller utenfor deres mandat å vurdere ervervsmessig fiske. Så siterte dem professor Carsten Smith ved Universitetet i Oslo: "Staten har en rettsplikt også i forhold til fiske som en del av samenes materielle kulturgrunnlag."

Det er viktig å holde fast på denne retten, det er vår viktigste og siste skanse for vår hevd på å fiske utover det fritidsfiskeutvalget vil regulere utfra Oslofjordens forhold.

Jeg ønsker å utvide denne retten til å gjelde alle som bor i samiske områder. Også samene skulle være interessert i likhetsprinsippet i disse områdene. Det vil være viktig å unngå forskjellsbehandling mellom samer og andre i samiske områder.

Videre er det også vårt materielle kulturgrunnlag å være sjølforsynt med fisk langs hele kysten av Nord-Norge utenfor byene. Matauke er ikke bare fritidssysse, det er grunnlag for bosetting.

I 1993 reiste to fiskere sak mot staten for å få bekreftet sin rett til fartøykvote. Grunnlaget var allmenningsretten / allemannsretten. Den er grunnfestet i kystfolkets bevisshet fra uminnelig tid. Saken gikk i Salten herredsrett. Fiskerne tapte fordi retten ikke fant det skrevet at det eksisterte noen allmenningsrett. Takke faen på det, det er en sedvanerett som har vart i tusevis av år og ingen har hatt behov for å skrive den ned. Ingen kunne drømme om at det skulle så tvil om denne retten slik at den skulle kunne gå tapt. Den har vært klar i folks bevisshet.

Saksomkostningene på 250.000 ruinerte dem. Den ene fiskeren mistet både hus og båt. Det er utrolig at en slik urettferdig dom med så stor betydning for hele kystbefolkninga, skal bli stående. Det var en dom som burde gå til topps i rettsystemet uten kostnader for fiskerne. Dette var egentlig offentlig utredningsoppgaver.

Det har vært forbausende stilt om denne dommen i media. Overgrepene mot disse to fiskerne og mot hele kystbefolkninga, burde fanget internasjonal oppmerksomhet. Dette er en side ved norgeshistoriens største ran.

ORGANISASJONER

Det er startet en aksjon "Foreningen for åpen allmenning". En av initiativtakerne er Svein Johansen Rossfjordstraumen. Tidligere leder fra Aksjon Kyst-Norge. Av og til SV-politiker, av og til AP-politiker og ganske innbitt mot RV hvis han kan. Foreningen prøver å samle inn penger for å anke dommen. Og noen i denne foreninga emner å trekke en del interessante politiske linjer. Alikevel tviler jeg på at denne organisasjonen vil kunne samle en bevegelse. Skal en nå fritidsfiskerne, sjarkfiskeren eller yrkesfiskerne. Det er tre forskjellige plattformer, tre forskjellige interesser. Dette er midlertidig løst med å konsentrere seg alene om den urettferdige dommen og da blir plattformen en felles motstander, statlig overtagelse til disposisjonsretten over ressursene langs kysten.

Fiskarlaget er vertikaldelt organisasjon i den betydninga at det organiserer både trålgaster, redere og fjordfiskere. 92% av eliten har fartøykvote men av grunnplanet har bare 72% denne kvote. Dette er bl.a. med på å skape den frustrasjonen som har ført til utbryterne Kystfiskarlaget med Friis i Lofoten som leder.

Kystfiskarlaget virker mye utbrent, rett og slett på sotteseng. Det skjer gjerne når en organisasjon bare har noen få sterke frontfigurer, mangler helhetlig analyse blir torpedert av statlige overgrep. De har nå lagt sin lit til høyesterett for å få et materielt grunnlag for å drive organisasjonen med å få andel av "omsetningsavgiften" som i dag går til Råfiskarlaget.

Og vi har kystgruppa i Stamsund / Vestvågøy med bl.a. tidligere fiskeriminister Eivind Bolle som en av frontfigurene. Gruppa kom til etter et krisemøte i Stamsund kirke i 1990. Gruppa oppfordrer folk langs kysten til å starte samtalegrupper, arbeids- og aksjonsgrupper. Deres tese er at regjering, Storting og politikere har lagt seg flat for markedskreftenes frie spill. Motkrafta er vi som bor langs havkanten, og at vi må sjøl ta ansvar for utviklinga. Jeg er heilt enig, men den er hjelpeløs naiv og konfronterer ikke klassemotsetningene, men unnskylder regjeringa som uvitende.

Fra politisk hold i landsdelen, fra FrP til SV er det kommet krav om fritt fiske for småbåter. Frp krevde fritt fiske for båter til og med 7 meter, 21 fot.

I Fylkesordfører Troms Ronald Rindestuen tale på oktobertinget, ytret SP-ordføreren seg for fritt fiske for båter under 10 meter (vel 30 fot). Dette forslaget fremmet undertegnede og det ble oversendt Næringsutvalget. Sansynligvis hadde forslaget flertall blant fylkespolitikere. Finnmark Fylkesutvalg gikk inn for dette kravet i denne uka.

Senterpartiet profilerer at kysten er Norges største ressurs. Poengterer EU-seieren betydning og at vi har råderetten på våre ressurser. Nærhet til fiskeriene hevdes. Partiet er viktig alliert, men farlig. Nærhetsprinsippet vis elegant til å bli et avhengighetsprinsipp. Da er ikke avstanden lang før en får rettigheter pga. gjeld. Den som har kjøpt seg en stor, ny og dyr fiskebåt, skulle liksom få større rett til kvoter for å betjene banklånet. Det urimelige vises når en ser at den ressurstilpassa driftsformen som sjarken representerer, at fiskeren kan legge den i bøyene utenom sesongen fordi han ikke er så avhengig av å la den fiske kontinuerlig, han skal liksom ha mindre rett til kvoter. Dette er faktisk litt av kjerna i Hallenstvedts utredning for Norges Fiskarlag i Strukturmeldinga.

Finnmark SV har kommet med mange gode og interessante innspill om fiskeripolitikk. De krever også at småbåter med passive fiskeredskaper må få fiske fritt. Troms SV er villig til å gå opp til 40 fot for fritt fiske med passive redskaper. Dette kravet blir ikke bedre, heller dårligere med øking av fartøyet.

En egen gruppe for primærnæringa i Nord-Troms er dannet, PRIM-KOM heter organisasjonen. Primær- og kombinasjonsnæringsorganisasjonen. Organisasjonens første mål er å få en egen avtale med staten på lik linje med jordbruksavtalen, fiskerivtalen og reindriftsavtalen. Organisasjonen er blitt til i frustrasjon over at kombinasjonsdrifts-interessene drukner i de etablerte organisasjonene og i de etablerte avtalene. Organisasjonen seiler under samisk flagg og henvender seg i første omgang til Sametinget.

Jeger- og fiskerforeninga burde kunne være med på å sloss for allmenningsretten, ihvertfall som fritidsaktivitet. Men organisasjonen ramler dessverre ned på standpunkter som å forby laksefiske i sjøen for å sikre stangfiske i elvene.

Vi ser at det er mange tilløp til organisasjoner for allmenningsrett, men de er splitta opp i mange fragmenter. Eks. fra Greenpeace til hvalfiskere med "Allianse mot urban ufornuft". Jeg tar alt dette med for å vise at det er et konglomerat av organisasjoner som retter seg mot myndighetenes politikk, først og fremst fiskeri- og distriktspolitikken. En kan også se på dette som et uttrykk for at vi mangler en Aksjon kyst-Norge.

Naturvernforbundet og Natur & Ungdom er de organisasjonene som ut fra mitt syn egner seg best av de som eksisterer. Om det er mest hensiktsmessig å blåse liv i AKN for å passere alle de skjærene som ligger i

kjølvannet av den organisasjonen, om en bygger en ny organisasjon eller en prøver å bygge opp en paraplyorganisasjon for de organisasjonene som vil dra i lag, bør diskuteres.

PRIMÆRNÆRINGA SKAL INDUSTRIALISERES

Offentlige reguleringer av kystfisket er faktisk av relativ ny dato. Kystfolket har hatt en ukrenkelig høstingsrett. På slutten av 80-tallet var torsk- og loddebestanden så nedfisket av et uregulert trål og notfiske at myndighetene måtte gripe inn. Til tross for at trål og not fisket var hovedårsaken til sammenbruddet, ble kystflåten helt ned til de aller minste fartøyene, kvoteregulert da fartøykvoteordningen ble innført i 1990. Selv om mange syntes det var urettferdig, ble det motvillig akseptert i påvente av at bestanden skulle bygge seg opp. Her ble mange fiskere utestengt fra å få fartøykvote. Dette var starten på det statlige ranet av kystressursene fra kystbefolkninga. Og Norges Fiskarlag rettet oppmerksomheten mot småfiskerne som nå ble definert som fritidsfiskere. Før var også disse fiskere i varierende grad. Det var her rekrutteringa til kyst- og fjordfiske foregikk. Dermed blir Norges Fiskarlag et redskap for staten. Landsmøtet til N.F. svikta når de ikke brukte anledninga til å motsi regjeringa.

Folket langs kysten ser med vantro og følelse av maktesløshet på regjeringas framferd for å forme bosetting og næringsstruktur i dirstriktet etter sin egen plan uten å spørre folket som bor der hvordan de vil ha det. Ved bruk av fiskerilovgivning og EU-direktiv lirkes utviklingen mot økende grad av stordrift, og en fortrenger småbåter.

Av Schengenavtalen art. 3 fremgår det at Eksekutivkomiteen skal fastsette regler for kystfiskerne som under utøvelse av sitt yrke krysser sjøgrensen (12-mila). Passering av EUs ytre grense medfører bruk av ID-kort.

Å gå ned på fiskebruket, skal en ikke ha lov til lenger. I følge EU-direktivet må en skifte klær først. Det er et kulturangrep.

Forbud mot heimeslakt er kjent. At det innføres forbud mot heimetilvirking av tørrfisk også som følge av EU-direktivet om produksjonshygiene, er mindre kjent. Alikevel er dette direktivet kroken på døren for kyst og fjordfiskere. Hengingen av fisken er utkantenens måte å overleve på en enkel måte. Kjør langs vegene i Nord-Norge, og se ned på naustene. Omtrent alle har anlegg for henging av noen sporer. Og disse kjøpes opp og eksporteres. Dette er ei kystnæring for de åpne båtene. Det er ei gammel og god næring, det er kvalitetsfisk, hengt fersk i den tida flua ikke er tilstede. Den tørkes under ideelle forhold hos oss. Den skal ha mye av æra for vår bosetting. Og skal en bosettinga til livs, skal en bare ta i fra kystbefolkninga denne næringa, da blir det flere tomme hus og færre som gjør krav på høstingsrett.

Kapitalkreftene og myndighetene trekker i lag og vil ha åpne båter og sjarker bort. Retten vi mener vi har til å fiske, gjøres glatt om til et spørsmål om lønnsomhet. Fiskernes egne vurderinger settes til side. Å drive fiske og jordbruk i kombinasjon er gjort umulig. Og det enda til at det fra naturens side er denne driftsformen som det ligger til rette for langs hele vår langstrakte kyst. Kombinasjonen av en sjark og et småbruk, er ikke bare en arbeidsplass, det er en livsstil, en kystkultur.

Hensikten med å stenge kystfolket og deres etterkommere ute fra deres nedarvede rett til å høste av fiskeressursene, det er storkapitalens sjakktrekk i en langsiktig og innbitt kamp om fiskeressursene. Uten av vi skjønner det, er tingene ulogisk.

Vi har et konfliktområde til som må nevnes. Det gir det samme bilde av overgrep. Fjordfiske, spesielt i Nord-Troms og Finnmark er sjøsamisk næringsvirksomhet. Kapitalen og forskninga ser store muligheter for å drive ikke bare oppdrett, men også dyrking av fisken i fjordene. Oppdrettsnæringa flytter kanskje på land, men fjordfiske kan også bli en form for landbruksvirksomhet. Det snakkes om å sette fjordfisken på bås. Dette er arealkrevende. Det fortrenger det frie fiske i fjordene, det fortrenger sjøsamenes levesett. Og

myndighetenes arrogante holdning er at staten disponerer ressursrettighetene. Det betyr at staten er i ferd med å stenge av fjordene for forsøksdrift for mating av fisk, krill, kråkeboller oa. arter skal dyrkes. Fjordene båndlegges og fangstretten privatiseres. Den som investerer i den slags sjøbruk vil også få kjøpe seg høstingsrett.

Allmenningsretten som vi alle trodde vi har, eksisterer dessverre ikke i dag. Istedet kriminaliseres retten til å høste utenfor egen stuedør. Kombinasjonsnæringer skal bort.

STRUKTURMELDINGA

Flere dokumenter legges frem om struktur og kapasitettilpasning i kystflåten. Norges Fiskarlag fikk ei prosjektgruppe ledet av Abraham Hallenstvedt ved Universitetet i Tromsø. Frimodig oppsummert foreslås det å satse på en kystflåte på rundt 90 fot for å fronte den havgående flåten. Det problematiseres at småflåten vokser tross ingen statlig støtte. Og jeg har lyst til å ta fiskeriministerens ord ad notam; også Fiskarlaget går inn for færre fartøyer som hver for seg får større kvoter å fiske på.

Hele 500 40-fots sjarker må ut av norsk fiske for at det skal bli lønnsomt å bygge 100 nye mellomstore kystfartøyer. Sagt på en annen måte, hvert nye kystfartøy vil som kvotegrunnlag koste fem sjarker.

Etablering av kvoteringer og adgang til å bytte kvoterettigheter mellom enheter i flåten, er forslag som har vakt debatt. Med rette er det hevdet at kvotebytte er en illusjon som problemløsning i kystflåten.

Samtidig med framleggelsen av Fiskarlagets rapport, har Landsdelsutvalget lansert sin "Strategi for utvikling av nord-norsk fiskerinæring - med særlig vekt på fornying og strukturutvikling i kystfiskeflåten". LU-rapporten behandler kystfiskeflåten i et regionalt perspektiv, men er i all hovedsak sammenfallende med Fiskarlagets rapport i sin beskrivelse og situasjonsanalyse.

Et viktig poeng som LU-rapporten fremhever, er konkurransevidning i favør av fabrikkskipene. Det er en av årsakene til vanskelighetene i fiskerinæringa i nord. Kravet må være at rettighetene tilbakeføres til kystsamfunnene.

En viktig sammenfallende erkjennelse er at kystflåtens videre utvikling vil være nært knyttet til strukturutviklingen på landsiden. Et helt sentralt premiss for kystflåten, er hva som skjer på landsiden. Kystflåten vil i stadig større grad måtte ta ansvar for egne leverings og salgsmuligheter. Det vil kreve en høyere grad av integrasjon og forpliktelse mellom sjø og land. Om ikke fiskerne sjøl kan vedlikeholde en mottaksstruktur som er tilpasset flåtestrukturen, så blir fiskerne tvunget til å endre flåtestrukturen.

Da får jeg assosiasjoner til SAMAK-rapporten. En må sjøl effektivisere offentlig sektor for at den skal kunne være konkurransedyktig. En må regne med stopp på offentlig støtte....

Dette vil torpedere Råfiskloven. Integrerte systemer for fangst, omsetning, produksjon og salg, betyr at næringa vil bli kapitalisert. Det er illusjonsmakeri å tro at dette vil være strategien for å bevare en desentralisert struktur. Det er å overlate næringa til markedskreftene, det er å frita myndighetene for ansvaret for politisk styring. Det er det de vil med omstillinga.

Kampen er i gang, både i fiskernes organisasjoner og hos fylkespolitikere og de offentlige beslutningssystemene. Det virker som at fjordfiskerne og sjarkfiskerne skal ofres for at en har lagt seg på en strategi å satse på kystflåte som i størrelse langt på veg strekker seg opp mot den havgående flåte. Oppmerksomheta burde i større grad fronte mot rådende politikk, satsing på havfiskegiganter.

Overkapasitet i trålerflåten medfører at en ikke har råd til å la trålerne ligge i bøyene. Nye kystbåter har en heller ikke råd til å la ligge i ro.

Den delen av flåten som ofres, sjarker på 40 fot og nedover, de kan ligge i ro vel og lenge når det ikke er fisk i havet. En slik flåtestruktur er tilpassa en kystnæring. Det er vår flåte for vår landsdel.

Strukturmeldingene og innspillene med omsettelige kvoter, enhetskvoter er verktøyet for omstilling til børs.

Havfiskeflåten subsidieres. Denne subsidieringen er en viktig grunn til dagens problemer i for fiskebrukene. Det er den subsidierte havfiskeflåten som står for rovfiske på verdenshavene. Det er denne flåten som dumper sine varer på verdensmarkedet og dermed bidrar til å konkurrere ut kystfiskerne rundt om i verden.

Vi må ha både en fjordfiskeflåte, en kystfiskeflåte og en havfiskeflåte. Reguleringspolitikken må gi rom til alle disse gruppene. Den rådende fordelingspolitikken mellom disse gruppene, er å gi til den havgående flåten på bekostning av fjordfiskerne og kystfiskerne. Vi ser også at rettighetene har blitt ført ut av landsdelen til sør-norske interesser.

Jarl Hellesvik hadde en god kronikk i Klassekampen 20.mai 1996. Konflikten mellom den havgående fiskeflåten og kystfiskeflåten er global. Denne konflikten er reell, den gjelder hvem som skal høste av fiskeressursene. Kjernes spørsmålet er en desentralisert eierstruktur eller konsentrert eierforhold i fiskeriene. Dette har med bosettingsstruktur og demokrati å gjøre. En desentralisert eierstruktur er mer demokratisk enn en sentralisering av de samme rettighetene. Det er derfor et politisk og ideologisk spørsmål i videste forstand.

Kompetansefordelen i nord: Nærhet til et ferskt høykvalitetsråstoff. Kampen står på å bevare høstingsretten / fiskerettigheten.

- a) Fjord og kystfiskeflåten er vårt beste vern mot kapitalinteressene tar fiskerettighetene fra oss.
- b) Fjord og kystfiskeflåten gir flere arbeidsplasser på havet enn havfiskeflåten. 5 kystfiskere kan livberge seg på samme mengde torsk som en anstat på en tråler.
- c) Fjord og kystfisket er mer miljøvennlig. Havfiskeflåten i Norge bruker 3,3 ganger så mye drivstoff pr. fanget tonn fisk som kystflåten.
- d) Fjord og kystfiskeflåten kan levere en helt fersk vare i en helt annen grad enn havfiskeflåten.
- e) Inntektene fra fjord og kystfisket blir i adskillig større grad i fylket enn inntektene fra havfisket.

Erik Rakoczyi hadde en kronikk i KK den 7.juni om hvem som skal eie kysten. Han tok utgangspunkt i at det samlede uttak fra verdenshavene nådde sitt maksimum allerede i 1989. Det innebærer at det ikke lenger er mulig å øke de samlede fangstene ved økt innsats. Følgelig blir det desto viktigere å sikre seg rettighetene til havets ressurser. Dette er en global kamp.

Det er en politisk kamp som må føres for at kystfolkets og lokalsamfunnenes historiske rettigheter til ressursene i havet skal sikres. Det dreier seg om kystens eksistens. Og nå pågår det en kamp om å posisjonere seg for å få tak i høstingsrettene.

LOKOMOTIVENE

I valgkampen gikk fiskeriministeren ut mot at SND støttet Røkke med 50 millioner. Ikke lenge etter valget var Jan Henry T.Olsen heilt enig med næringsministeren. Det var lokomotivene som skulle gjøre norsk fiskerinæring konkurransedyktig på verdensmarkedet. Nå støtter han Røkkes satsing på Melbu.

Regjeringas strukturpolitikk føres gjennom SND, satsing på storselskaper, og fører til konkurransevridning. Med SND som verktøy er norsk fiskeripolitikk dreid over mot store enheter, mot børsnoterte selskaper. Monopoltendensene er så klare at til og med Høyres Per Kristian Foss varsler faren for monopolselskapene.

Lokomotivene SND satser på er vertikalt organisert. De har kontrollen over fangst, foredling og omsetningsleddene. De skaper usikkerhet på kysten. Når lønnsomheta faller, flytter de fisket, produksjonen eller markedet. Når eierne legger ut aksjene på børsen, skiftes eierne over natta. Lokomotivene løser opp de nære båndene som har vært mellom eierne og utøverne. Dette nære båndet må vi sloss for å bevare.

Omstillinga gikk ikke fort nok, sjarken viste seg å være utrolig seiglivet og levedyktig, jfr.JHTOs egen dumme uttalelse om at sjarken er økonomisk lønnsom, men ikke samfunnsmessig lønnsom. Bare med egne politiske vedtak og bruk av SND, går ikke omstillinga fort nok. Videre er de ei politisk belastning for fremtidige valg. Da er det viktig å bruke RGI til å få til en raskere og tilsynelatende frittstående og uunngåelig strukturendring.

RØKKE - VERDENS STØRSTE SMUTTHULLFISKER

Røkke har slått seg opp på smutthullfiske rundt om på verdenshavene. Røkke eier våren 1996, 22 fabrikkskip og fisker 10% av verdens hvitfisk. Dette fiske foregår utenfor Alaska, Russland og Sør-Amerika. RGI har 9 større skip på Russland i Beringstredet. Han har også avtaler med kystnasjoner til å ta 1,3 millioner tonn fisk. Det er tre og en halv gang så mye som den samlede norske torskekvoten i år. Førstehåndsverdien av fangsten er regnet til 7 milliarder kroner, like mye som hele den norske førstehåndsverdien av fisk i 1995.

Røkkes båter opererer hovedsakelig på et fiske som ikke er regulert, derfor har heller ikke Røkke trengt noen kvoter. I et radiointervju i vår ble kompanjongen i RGI, Gjelsten spurt om ressursansvar. Han svarte klart og tydelig at det ikke var deres ansvar, deres oppgave var å fiske opp mest mulig. Røkke driver en innhøsting som prioriterer kortsiktig økonomisk gevinst fremfor langsiktig forvaltning. Slik spekulerer Røkke fra Norge i uavklarte og uregulerte havområder med støtte fra norske myndigheter. Dermed blir det norske engasjementet i FN-avtaler om å regulere fisket i internasjonale farvann halvhjerta. Og bønn til Island o.a. om å slutte å fiske i Smutthullet og i Smutthavet, blir bare flaut. Når anledninga byr seg, er norsk fiskeripolitikk like imperialistisk som noen.

Sannsynligvis har norske myndigheter hjulpet RGI å få kvote i Chile med American Monark. Dette fisket har store sosiale og miljømessige konsekvenser.

- ...satser på å kjøpe nasjonale kvoter.

Røkke har kapital og ønsker å satse på Barentshavet. I dagens fiskeripolitikk kan en kjøpe seg til kvoter. RGI satser på to måter. Den ene vil være å bygge trålere som leies ut til russerne med sannsynlige leveringsavtaler i Norge. 16 til 18 nye trålere skal registreres i Luxemburg, fiske på russisk kvote under russisk flagg i Barentshavet. Det forutsettes at det gis norsk statlig hjelp på de 12 siste. Satsinga vil kreve mellom 200 og 300 millioner statlige norske kroner i subsidier. Nærings- og energidepartementet har tidligere i vår klarert utbetaling av verftsstøtte i forbindelse med at RGI skal bygge åtte fabrikktrålere og ti

ferskfisktrålere. (Kilde: Nordlys 18/6-96.) I første omgang er selskapet med på å bygge 4 nye trålere til dette formålet. De skal gi leveringsforpliktelser til Norway Seafoods på rundt 17.500 tonn. Denne avtalen vil når den er gjennomført, gi RGI hånd om 70.000 tonn råstoff.

Russiske fiskerimyndigheter er bekymret for den avhengigheten som er skapt til utenlandske samarbeidspartnere på flåtesiden. Havforskerne er engstelige for at torskebestanden står foran en ny nedtur. Og markedet er engstelig for ytterligere prispress på hvitfisk. De som ikke er engstelige er den norske regjeringa.

Den andre måten RGI satser på er å kjøpe opp norske fiskebruk som har trålerkonsesjon. Oppkjøp av Melbu-fiskeindustri er Røkkes brohode mot Nord-Norge. Da dette ble godkjent av Fiskeriministeren, fikk vi også omsettelige konsesjoner.

Melbu Fiskeindustri er et av Nord-Norges største fiskerikonsern. Konsernet består av bl.a. fiskebruk i Lofoten og Vesterålen som Stamsund, Melbu, Hovden, Nykvåg og for ikke å glemme er de den største aksjonæren i Vesterålens Hermetikkfabrikk på Sortland. Allikevel er nok den største enheten trålerrederiet med sine seks trålerkonsesjoner. I 1996 har rederiet kvoter på nesten 11.000 tonn torsk og hyse. Via Stamsund skipsselskap er konsernet betydelig eier av Lofoten Trålerrederi a/s med sine syv konsesjoner. Dermed kommer Norway Seafood opp i kvoter på 20.000 tonn torsk og hyse. Sammen med sei og andre fiskearter, kan denne trålerflåten gi en årlig fangst på mellom 30.000 og 40.000 tonn hvitfisk og reker. For RGI er det kvotene og konsesjonen som er interessant. Verdien av fiskebrukene og flåten er uvesentlig.

Siste fremstøt er at Røkkekonsernet går inn i Frionor. Frionor-systemet er det mest vertikalintegreerte innen norsk fiskerinæring. Inntil 1990 var bedriften et andelslag eid av småfiskeforedlingsbedriftene, som fikk markedsført og solgt sine produkter gjennom Frionor-systemet. Det var vertikalintegrering på småindustriens premisser, men nå kan systemet snus på hodet. Med storkapitalen som eier av Frionor-systemet kan det fort bli Frionor som eier småindustrien, ikke som før at småindustrien eier Frionor.

Norway Seafood mangler et merkenavn, det har Frionor. Virksomheten utgjør rundt 35.000 tonn hvitfisk hvert år. Hovedanlegget ligger i Trøndelag, og eneste norske industriengasjement er i Myregruppen. 40% av aksjene i Myregruppen har Frionor. Om Frionor kommer på Røkkes hender, er Norges største trålerrederi Røkkeid. Røkke vil eie Norges største produsent og leverandør av fiskeri-merkevarer.

Fiskeriministeren på lag med Røkke

Dagens Næringsliv meldte bl.a. den 2/4-96 at SND presset på for Melbu-oppkjøpet, med å true å selge seg ut om ikke duoen gjorde noe på fiskerisektoren. SND investerte 50 millioner i Røkkes nystiftede selskap Norway Seafoods. Dette var ingen distriktstøtte, men en investering. I dag kan SND selge aksjene for 70 millioner. RGI hadde neppe kjøpt opp Melbu-konsernet om ikke de hadde klare løfter fra myndighetene om å få konsesjonene. D.N. sin melding er forsøkt imøtegått, men muligheten til å kontrollere konsesjon, er et taust og pålitelig vitne om myndighetenes velsignelse.

Norges Fiskarlag påpekte at overtagelsen av Melbu reiste mange prinsippsspørsmål som de ville ha tid på å behandle før avgjørelse om konsesjon falt. Røkke krevde avgjørelse, og han fikk sin avgjørelse ...

Fiskeriministeren stillte noen garantier. Disse vil alltid være avhengig av fiskeriministeren, og han har nå gått.

Jeg skal beskrive to scenarier:

A) Melbuanlegget går konkurs, hvor skal da trålerne levere?

B) Melbu blir brukt som base for russiske leiefartøy, kan ikke da trålerkonsesjonene lånes ut når Melbu fiskeindustri har nok råstoff å ta i mot?

Garantier kan endres med politiske vedtak, og det lettere enn prinsippavgjørelsen som her er tatt. Se bare på hvordan en omgår konsesjonsvilkårene for salg av båter med fartøykvote ut av fylkene i dag. En flytter

midlertidig fra f.eks. Nordland til Finnmark og kjøper båt der. Etter 6 mnd kan en flytte heim igjen med båten.

Det var andre interessenter til Melbu-bruket. Og fiskeriministeren fikk vite om disse. Men de ville ikke stå frem av to grunner. Først fordi Melbu-ansatte ønsket Røkke av økonomiske grunner, dernest fordi ingen tør åpent utfordre RGI. Fiskeriministeren fikk kviskra til seg at bare han sa nei til RGI så kunne det nord-norske alternativet stå frem. Hastverket til regjeringa kan faktisk forklares ut fra at avgjørelse måtte foreligge før dette ble kjent.

Eller hadde det noe med regjeringsskifte å gjøre, at en avgjørelse måtte belastes den avgående fiskeriministeren slik at den nye kunne starte uten ei slik politisk belastning.

Melbu-bruket ble kjøpt for 100 mill, det er bare hva en eneste tråler koster, det er bare dobbelt så mye som SND tilførte selskapet Norway Seafoods, eller en kan stille det opp mot at RGI får 3 ganger så mye i verftsstøtte. 300 millioner i statsstøtte for å drive rovfiske på ressursen polloch og for å presse prisen i hvitfiskmarkedet. Melbu-kjøpet er mer eller mindre finansiert av statens egne penger.

Finansiel Times hevder at RGI ønsker å bruke Akers anseelse og gode politiske kontakter til å omstrukturere norsk fiskeindustri.

RGI har i uttalelser skissert 4 utfordringer. 1- frykter stopp i russisk råstoff. 2- torskens mister merkenavn. 3- flåten foreldes. 4- produksjonsenheter er for små.

Større produksjonsenheter er den største trusselen til en spredt bosetting i vår landsdel.

Røkke driver en form for pyramidespill på samme måte som Bach ble kjent for. Han forvalter andres penger, tar risiko med andres penger, får tingene 100% lånefinansiert osv. Og en stor "fare" er det for at Røkkens raid vil ende som Blystadbrødrenes raid mot Kosmos.

Eiendomsretten

På 60 og 70-tallet ble en flåte på 70 ferskfisktrålere bygd opp av lokal fiskeindustri, kommuner og andre lokale eiere. Disse skulle sikre at råstoffet ble landet og produsert der eierne bodde. Halvparten av dagens ferskfisk-trålerne i Nord-Norge er nå på sør-norske hender. Av flåten på vel 40 båter er ca. 20 trålere kontrollert av tre tunge fiskerikonsern som styres av kapitalinteresser utenfor landsdelen. Det multinasjonale selskapet Nestlé Findus med base i Sveits, er det ene selskapet med kontroll over 5 trålere, Røkke den andre og West Fish i Ålesund den tredje.

West Fish eier fabrikktråleren "Kongsfjord" og seks ferskfisktrålere. Dette selskapet har overtatt restene fra det familie-eide selskapet Aarsæther. Med offentlig kapitalinnsprøyting på over 40 millioner kroner i gunstige lån og tilskudd, overtok West Fish selskapet i 1991. Med de trålerkvotene som er tildelt de siste årene, kan denne flåten fiske 13.000 tonn torsk og hyse. Landanleggene har også vært av de mest aktive i å kjøpe råvarer fra russiske trålere. Selskapet planlegger med støtte fra SND å bygge et svært saltfiskanlegg på Svartnes ved Vardø. Dette har skapt uro i saltfisknæringa som i vinter har slitt med stor overproduksjon og prisras.

RGI og West Fish er begge vertikalt integrerte konsern med stor trålerflåte, industrianlegg og en organisasjon som driver salg og markedsføring. De har full kontroll over hva de gjør fra ressursuttaket til markedet. Dette er i samsvar med SND-rapporten som Nærings- og energidepartementet la frem høsten 1994. Det var en rapport som hevdet at fiskeri-Norge trenger noen få integrerte og store bedrifter som skal være såkalte lokomotiv i fiskerinæringa.

Den norske strategien går altså ut på å støtte opp om noen få aktører som konkurrerer på verdensmarkedet. Da er det nærliggende å tro at skrittet over til fabrikkproduksjon er lite. En god del av den hvitfisker som utkonkurrerer norsk torsk og hyse, er fabrikkproduksjon fra Island og fra Røkkes RGI. Det er all grunn til å frykte at den strategien Russland med hjelp av bl.a. Røkke, vil satse på er fabrikkskip som kan skaffe landet mest mulig valuta. Vi registrerer at Røkke kommer til Nord-Norge både under norsk, russisk, luxemburgs og kypriotisk flagg og med DNA-regjeringas støtte.

SNDs strategi med å styrke store fiskeribedrifters egenkapital, gir skjev konkurranse. De mindre fiskemottakene står enten i fare for å bli kjøpt opp eller utkonkurrert. Det er spesielt tragisk fordi det er de mindre bedriftene som er mest fleksibel til å takle sesongsvingningene og svingningene i markedet. Og det er de mindre mottakene som muliggjør en spredt sjarkflåte langs kysten.

Omorganisering av det tidligere DUF

SND (Statens nærings- og distriktsutviklingsfond) omorganiseres. Den totale rammen på SND-midler har vært på vel fem milliarder kroner. Fylkeskommunene har hatt hånd om ca 1,5 mrd. Det har foregått en viss tautrekking om forvaltninga av disse pengene. Skal fylkeskommunen ha ansvaret for de distriktpolitiske virkemidlene i SND eller skal næringsministeren med SND-ledelsen disponere disse midlene. Det dreier seg om en lokal folkevalgt styring eller en SND-ledelse som tar mer og mer form av bankvirksomhet. Næringsministeren arbeider for omlegging som sikrer SND langt større makt over disse offentlige støttemidlene. Ministeren omorganiserer for å svekke lokalpolitikernes bremsing på denne utviklinga og for å tilpasse omorganiseringa denne "Røkke"-satsinga.

Også innenfor fiskebåtfinansieringa ser vi en betydelig omlegging. Her arbeides det med å slå sammen Statens Fiskarbank, Kreditkassen og SND. (Tidligere Fiskernes Bank gikk inn i Kreditkassen for noen år siden.) En slik sammenslåing er med på å fjerne alt som dreier seg om distriktpolitiske virkemidler. Spesielt er denne omlegginga helt etter privatbankenes forretningside. Denne integreringa vil være med på å se snevert bedriftsøkonomisk på båtkjøp. De som taper er kystflåten. Dagens kvoter og fiskepriser gjør det umulig for kystfiskerne å skaffe seg ny båt.

Forslaget om å legge ned Statens Fiskarbank er et nytt signal om at Regjeringa ønsker en ensretting av norsk fiskerinæring i retning av større enheter på sjø og land. Med hjelp av SND er storkapitalen på full marsj inn i både den tradisjonelle fiskeriindustrien, i oppdrettsnæringa og i flåtestrukturen.

Manglende styring eller bevisst privatisering

Årsmøtet i Troms Fiskarfylking beklaget på det sterkeste den manglende styring av fiskeripolitikken. Fiskarfylkingen sier videre; "Resultatet av dette har blitt at Næringsdepartementet ved SND og Utenriksdepartementet har blitt de viktigste aktørene for å styre rammebetingelsene for næringa, ofte på tvers av næringas egne ønsker og vedtatte fiskeripolitiske målsettinger."

Derfor er det ikke riktig å beskyldde myndighetene for manglende styring. De øver en styring på kapitalens premisser. Det er en politisk kurs for å avfolke kysten for å sentralisere i noen få byer. Under Gro H.Brundtlands regjeringstid, har alle styringsredskaper blitt svekket eller tatt helt bort. Vi ser det på flere og flere felter. Også på hvordan nedleggelse av postkontor rammer distrikts-Norge eller kommunesammenslåingene. Dermed blir bosettingsstrukturen forandret og kystkulturen står for fall. Vi er vitne til en norsk internasjonalt markedsrettet imperialistisk fiskeripolitikk under ledelse av sosialdemokratene. Middelet er bl.a. omsettelige kvoter.

Apropos regjeringsskiftet, så ble jeg faktisk overrasket av at Landbruksdepartementet og Fiskeridepartementet ikke ble lagt inn under Næringsdepartementet fordi disse primærnæringene skal bli mer "robust og lønnsom" som annen næring.

FISKERESSURSENE PRIVATISERES - KYSTEN AVFOLKES

I dag er fiskerierne og fiskerinæringa nasjonens viktigste næring etter olja. Det dreier seg om den nest største eksportnæringa med en eksportverdi på omkring 20 milliarder kroner i året. I tillegg kommer innenlands omsetning. Det er store verdier kapitalen ønsker å få grep om. Næringa er viktig ikke bare for eksportverdien, men også for verdiskapning, sysselsetting og bosetting langs kysten vår.

I de senere år har denne rike landsdelen blitt fremstilt som problemlandsdel. En underslår den verdiskapninga som foregår langs kysten, men har i rein FrP-stil fokusert på prissubsidier og statlige overføringer. En fiskeriminister fra landsdelen og fra næringa veit bedre, allikevel fremstår han som EU-tilpasseren med budskapet at markedskreftene skal få råde. Landsdelen skal urbaniseres og fiske skal industrialiseres. Dette er landsdelens største trussel noen sinne.

Den komparative fordelene og styrken til landsdelen har vært mangfold og allsidighet med helt marginale avkastninger ut fra naturens evne. Denne fordelene blir av markedskreftene sett på som problemet. En fiskeripolitikk basert på kapitalens premisser fører til oppkjøp av fiskerirettigheter fra lokalbefolkninga og til fjernkapital. En naturlig konsekvens er ressursødende fiske etter den mest lønnsomme fisken. Ødelegging av markedet og utarming av landsdelen.

Kapitalskapte kriser

Vi ser dette tydelig i dag. Vi har minst to typer kapitalskapte kriser. Ei ressurskrise pga. overfiske i Barentshavet av en økende trålerflåte. Og vi har ei markedskrise hvor den marginale utkantproduksjonen rammes av et verdensmarked med overpøsing av hvitfisk fra alle verdenshavene. Det er ikke bare oppdrettslaksen som dumpes på markedet. Vi ser den samme systemkrisa i saltfisknæringa, i filetproduksjonen og i ferskfiskleveringene.

Kapitalens ønske om størst mulig avkastning, fortest mulig verdirealisering sammen med perspektivet om konkurranse med likesinnede i markedet, gjør at hensynet til naturressursene og til befolkninga må vike. I dette kappløpet inngår det at fiskeressursene ikke lenger skal tjene bosettinga, befolkninga og kystfiskerne. Om kystbefolkninga urbaniseres til noen få byer, er det lettere å frata kystfolket sine gamle fiskerirettigheter. Ved å svekke kystbefolkningas hevd på fisken, svekke allmenningens retten til fiske og regulere sjarkfiskeren bort, tjener regjeringa storkapitalen i næringa.

Kystbefolkninga mot havimperialister

Å forsvare kystbefolkningas hevd på ressursene, er en miljøkamp. Det er med på å begrense rovdriften på de mest lønnsomme fiskeslagene. Kystbefolkninga er naturressursenes beste vokter sjøl om vi har eksempler på ødsling her og. Det er nemlig ikke kystflåten som har ressurser til å tømme havene, det er den kapitalkrevende havgående flåte. Og det gjør dem hvis ikke kyststatene tar ansvar for kystbefolkningas næringsgrunnlag.

Canada våget å gå utover 200 mils økonomisk sone i konfrontasjon med EU for å forsvare blåkkeita for sin kystbefolkning. Norsk fiskeripolitikk er ikke bare unnvikende ovenfor EU, Island og andre piratfiskere i Barentshavet, de er direkte aktiv i å stimulere verdens største piratfisker; Kjell Inge Røkke.

Det kriminelle fisket i Smutthullet og i Smutthavet.

I 1993 ble det tatt 9.700 tonn, i -94 ble det tatt 37.000, i -95 ble det tatt 34.200 tonn. Pr. 20. aug. 96 var det hittil fisket 19.000 tonn torsk, 9.000 de siste 11 døgn. Til dette fiske bruker Island flytetrål. Norske og russiske myndigheter la ned forbud mot flytetrål allerede på 80-tallet. Redskapet tar for mye småfisk. Opptil 50 tonn pr. hal har en fått i august på flytetrål. Det normale for bunntetrål, er ca. 1 eller 2 tonn. Fangstene ved Bjørnøya i samme tidsrom, er på 4 til 5 tonn i halet. 5 tonn etter bare et minutt, fiske er slik at det er fare for at trålposen sprenges. En norsk tråler har ikke større kvote enn hva en islandsk tråler fisker på fem døgn i Smutthullet fortiden.

20/8 var det 55 trålere i Smutthullet, 49 fra Island (så og si hele den Islandske flåte), 5 fra Sierra Leone og 1 fra Panama. Det er først og fremst Island som øver havimperialisme.

Det kriminelle fisket i Smutthullet og i Smutthavet er ikke først og fremst en nasjonal strid. Vi er vitne til en fjernfiskerevolusjon. Og den har med kapitalinteressene å gjøre. Det er den samme politikken RGI øver utenfor Sør-Amerika, som EU øver utenfor Cannada, som Norge øver på rekefeltene ved Grønland. Skal regjeringa internasjonalisere norsk næringsliv, så kan de heller ikke ta opp denne kampen mot monopolselskapenes privatisering av ressursene. Derfor blir Norge en vaklende stormakt i kampen om fiskeressursene. For det er ikke regjeringas ønske å styrke kystens interesser. Eksisterende norsk kvote vil måtte reduseres pga. kraftig svikt av årsklassene av ungfisk fra 1993 og utover. Denne er redusert kraftigere enn hva forskerne hadde trodd.

Hvordan forvalter vi fiskeressursene? Disse fiskerikonfliktene inngår i et globalt mønster. I 15 av verdens viktigste havfiskerier er nå ressursgrunnlaget for hard beskattet. En balanserer på knivseggen av hva marinbiologene kan anbefale.

Samtidig som norske myndigheter holder andre nasjoner borte fra fiskeressursene i norsk økonomisk sone, deltar norske fabrikkskip i jakten på fiskeressursene i andre havområder verden over. Røkke er det mest kjente, og kjent er det og at han mottar titalls millioner fra den norske staten. Videre gis det støtte til bygging av fabrikkskip til tross for stor overkapasitet i verdens fiskeflåte og allerede overdreven beskatning. I dette perspektivet driver den norske stat dobbelmoral.

Nordiske fiskeripolitikere markerer evneløshet. Mens dette rovfiske stod på som verst var kremen av nordiske fiskeripolitikere samla til drøfting om forvaltning og vern av felles fiskeressurser. Møte var i Bergen. Problemene om torsken i Smutthullet og silda i sSmutthavet, stod ikke på dagsordene da de møttes på Statraad Lemkuhl til hvitvin. Derimot på dagsordenen stod økt kapitalinnsats i fangst og produksjon. Det er EU sin vei inn i næringa. Moderne og dyrere fartøy kan ikke bli lønnsom uten at fangstene økes.

Tidligere fiskeriminister Eivind Bolle hevdet at det som er betenkelig i dagens utvikling, er den sentralisering av fiskerinæringen som pågår. En havgående flåte på noen få hender, vil kunne fiske opp og levere de nødvendige kvanta fisk til noen få store fiskeindustrilegg langs kysten. Kystflåten vil da bli presset ut av konkurransen.

Sentralisering av landanleggene.

Kystfiskerne angripes også ved prisfall. Råfiskloven skulle i sin tid sikre fiskerne mot prisfall. Jeg siterer fra Lofotposten 2.april 1927.: "Saavel torskefiskeriene som sildefiskeriene befinner sig hos os i en stilling som paakrever den alvorligste opmerksomhet. Det tragiske er at jo rikere fisket er, desto fattigere blir fiskerne. Den overdaadige fangst skulde jo bringe lykke og velstand. Men den truer faktisk vor fiskeribedriftes eksistens. Og det hvor saa mange millioner hele verden over sulter og gaar arbeidsløse. Her maa findes utveie."

Fiskerne hadde prøvd å kompensere for markedsprisens fall ved å fiske meir. En opplevde som i dag at da falt bare prisene enda meir. Løsninga gikk gjennom dannelse av fiskarlag, salgslag og senere råfiskloven.

At krisa kommer tilbake nå når markedskreftene har torpedert råfiskloven, og lamma fiskarlaget, er bare naturlig.

Fiskeridepartementet har gang etter gang gitt etter for FnLs interesser. I vinter har minsteprisen gått ned tre ganger. Og hverken fisker, kjøper eller forbruker har hatt glede av det. Avtaksvansker hadde ikke noe med pris å gjøre. Det har med for stort mottak av russisk fisk, overfiske i det globale marked, dumping av hvitfisk og andre konkurrerende fisker som oppdrettslaks.

Nå har vi også fått et rekeberg. På 2 mnd. er det blitt på over 5000 tonn. Alle fisker reker. Råfisklaget senket prisen nylig uten resultat på etterspørselen. Prisen er i år senket med 2,70 kr. pr kilo. Tiltakene nå er å dirigere fangstene. Dirigering og regulering henger sammen. Dette kan Råfisklaget gjøre med norske båter, men kan utenlandske båter levere fritt? Hvis ikke Råfisklaget også kan dirigere russiske fartøyer med sine fangster av torsk eller reker, så står råfiskloven for fall. Riktignok kunne departementet brukt sjøgrenseloven for å regulert dette fiske, men det ønsker ikke departementet. De har heller signalisert at Råfisklaget skulle bruke sitt regelverk. Og nå signaliserer de at reguleringene ikke skal gjelde utenlandske båter.

Ved hjelp av rekeberget klarer myndighetene å torpedere råfiskloven. Det klarte ikke to EU-kamper og en rekke andre angrep. Men nå har fiskeriministeren funnet måten å redusere fiskernes grunnlov til et tomt skall.

Forsvar kyst-Norge

Det er kystfiskekulturen som best kan utnytte naturens mangfold og variasjoner. Det er kystflåten som best kan tilpasse seg naturens yteevne. Og det må være reproduksjonen i havet som må få bestemme uttaket av havets ressurser til en hver tid. Det må ikke være kravet til profittavkastning som skal bestemme fangstmengden, heller ikke markedets etterspørsel eller bankenes krav. Som kystnasjon må vi ta et globalt ansvar. Vi har ansvar for en av verdens viktigste biologiske ressurser. Denne ressursen må ikke privatiseres på det internasjonale marked. Vannforsyninga kan stå som et skrekkeeksempel. 9 multinasjonale selskaper med sete i Europa har total kontroll på denne. Kampen i dag går på at internasjonal kapitalisme ønsker å privatisere naturressursene.

Vi må få en nasjonal fiskeripolitikk som sikrer kystbefolkninga retten til fiskeressursene. Fiskeripolitikken skal være et redskap for å opprettholde dagens bosetting. Fiskerettighetene må knyttes til lokalsamfunn og aktive fiskere. Fiske med passive redskaper som garn, line og juksa kan fiske fritt. Reguleringstiltakene må ikke diskriminere kystfiskerne som ønsker å ta fisken når den er ved land i sesongene. Reguleringstiltakene må forfordel kystflåten og diskriminere fiske i oppvekstområder i Barentshavet. Helårsdrift ved fiskemottakene på land må baseres på varierte fiskeressurser og på forskjellige videreforedlingsformer. Landbasert virksomhet må basere seg på fleksibelt driftsopplegg. Gjennom lagring og frysekapasitet kan en motta fisken når det er mye fisk. Med hurtig nedfrysing av helt fersk fisk kan sjarkfiskere rundt om i distriktene sende frossen fileten til videreforedling når som helst. Ved å bygge på fjordfiskeren kan en og nyttiggjøre seg av de mange forskjellige fiskearter og vekster som forekommer på kysten. Disse både eksklusive arter, u-fisker, kråkeboller m.m. er lite egna til kommersiell fangst, men vil kunne gi sjarkfiskeren et verdifullt bidrag til sitt eksistensgrunnlag. Slik kan en sikre mest mulig stabil sysselsetting på årsbasis.

Mulighetene er mange, teknologien har skapt nye muligheter og vi har en rik kystkultur å bygge på. Disse løsningene velges ikke. Den sosialdemokratiske regjeringa sammen med kapitalen har en helt annen strategi med næringa. Tida er moden for en ny Aksjon Kyst-Norge. Uten aksjon, står vi ovenfor en flukt til byene. At dette er FN's nye strategi å urbanisere framtidens klode. Byene er løsninga for en bærekraftig utvikling, er da i tråd med Gros praksis for å privatisere ressursene.

RETTE TIL LAND OG VATN I FINNMARK

Redigert utgåve av innleiingar på fylkesårsmøte Finnmark RV 8.3.97

*Hårde dager har samene hatt
hårdere dager skal komme
unge slektledd våger ikke bekjenne
jeg er ein same
Det hårde klima holder på å vinne
slektskapsord høres ikke mer
Tenk dere om, dere unge!
Tenk dere om!
Slektens myke modersmål
formaner i det stille
Ikke alt som kommer mot deg
er av det gode*

Gustav Kappfjell, Kjerringvatn i Grane kommune i Nordland.

1. Koloniseringa av Sápmi

Vegen fram går først tilbake.

Sjeldan har dette gamle visdomsordet vore meir sant enn i spørsmålet om sameretten. For å forstå notida må vi sjå bakover og dette har og vore ein vesentlig del av arbeidet til Samerettsutvalet. Men kjapp-kjappe journalistar som skriv på akkord med deadline kl. 4 kjem aldri lengre enn til i beste fall å servere nokre få av Samerettsutvalet sine konkrete forslag. Og folk flest i Finnmark får fortsette å vere "Folk utan fortid", for å sitere Reidar Nielsen.

Da urfolket oppdaga kolonialistane

La oss gå 505 år tilbake og eit stykke herifrå. Då oppdaga nokre folk, som budde på ei øy i det som seinare blei kalla Vest-India, og som sjølve seinare skulle bli kalla indianarar nokre merkelige båtar som kom inn frå aust. Dei oppdaga europearane.

Når ein i Noreg har benekta at det var Columbus som oppdaga Amerika har det gjerne ikkje vore pga. dei 50-100 millionar menneske som var der frå før, men pga. ein islending ved namn Leiv Eirikson. I dag er det bare ein liten brøkdel tilbake av den innfødde amerikanske befolkninga. Dei kjempar stadig for å beholde retten til ressursane i dei få delane av det veldige kontinentet som ikkje dei kvite heilt og fullt har tatt hand om og omskapt til gummi- eller bananplantasjar, gullgruver, storbyar, motorvegar, hamburgerfarmar eller ørken. Det er urfolka som kjempar for å redde den siste rest av regnskogen for oss alle.

Ottar - Den første nordmann

Så går vi enno vel 600 år bakover i tida. Ein stad på kysten av Midt-Troms satt den nordligaste av alle norske høvdingar som hadde gjort seg rik på handel med og røveri frå den lokale befolkninga. Han hadde store skip så han kunne dra nordover og austover langs kysten heilt til Kvitsjøen. På heile denne strekninga traff han bare fiskarar og jegarar. Dei hadde ikkje faste bustadar og dei var alle finnar, som Ottar seinare fortalte til kongen av England.

Ottar var den første tromsøværing vi kjenner ved namn i historia og har derfor gitt namn til Tromsø Museum sitt tidsskrift. Han var ein pioner i å trenge seg inn på andre folk sitt område for å utbytte ressursane der, i likheit med pionerar etter han som Columbus, Cortes, Magellan, James Cook og Cecil Rhodes.

Analfabeten Ottar hadde gjort seg rik nok til å kunne segle til England der kongen hadde skriveføre tjenarar. Frå da av er det herrefolket som har skreve historia i Sápmi.

Urfolkskulturen eit trugsmål

For eit par år sidan var nokre innfødde ecuadorianarar på besøk i Guovdageaidnu. Dei fortalte at dei innfødde folkeslaga utgjør 30-40 % av befolkninga. Dei kvite er nokre få prosent, mens fleirtalet er mestisar. Mestisane er folk av blanda avstamning med europeisk kultur og språk og livredde for å bli skulda for å vere indianarar. Dei er meir kvite enn dei kvite og derfor dei sterkaste motstandarane av indianske rettar til land, språk og kultur. Så lenge den indianske kulturen finst er han eit trugsmål, ei påminning om ein del av deira eiga bakgrunn som dei har forsøkt å fortrenge.

I Finnmark er folkesamansetninga ikkje så ulik, sjølv om her nok er noko større del av heilkvite. Resten av parallellane kan dokker trekke sjølve.

Ka betyr Finnmark?

Frå Ottar går vi eit par hundre år framover. Snorre fortel om finnar langt sør på Austlandet. Finnmark, som det da blei kalla, strakk seg ned til Trøndelag. Finneferdene, dvs. plyndringstokter mot samane, var grunnlaget for rikdommen og makta til håløygjarlane, som spela ei sentral rolle både i samlinga av Noreg og i politikken fram mot dansketida.

Finnmark eller Finnmark betyr samane sitt land eller mark. På indre strom var samane einerådande, på ytre strom var det ei blanda befolkning omlag frå Fosen til Midt-Troms. På nokre få øyar i Vest-Finnmark er det teikn på norrøn busetting ei kort tid omlag år 900-1000, men ellers er det overveiande sannsynlig at det bare budde samer til 12-1300-tallet i det vi i dag kallar Finnmark fylke.

Det var dei rike fiskeressursane og fiskeeksporten til Europa over hansabyen Bergen som la grunnlaget for ei norsk innvandring til Finnmark frå 1300-talet av. Den norske befolkninga var einseitig basert på fiske. Samane var mer allsidige i utnyttinga av ressursane enn dei norske innflyttarane.

I første halvdel av 1700-tallet kom det ei kvensk innflytting til Finnmark. Kvenene var finskspråklige jordbrukarar frå ulike delar av det daverande nordlege og austlege Sverige. Mange av dei første kvenane som kom, blei imidlertid snart assimilert i den samiske befolkninga.

Kolonisert frå tre kantar

I dansketida blei heile Nord-Noreg utsett for ein kolonipolitikk der fiskehandel, skinnhandel, skattlegging og etterkvart misjon gikk hand i hand.

Statsrettslig blei Finnmark gradvis innlemma i Danmark-Noreg frå 1300-talet av. Fram til 1600-talet tok svenskane skatt av samane ned til Tysfjord, russarane til Lyngen, med nokre herjingar ned mot Sør-Troms. Nordmennene på si side gjorde krav på Kolahalvøya. Frå da fikk Danmark-Noreg ein kontroll over kysten til Varanger, mens det i innlandet var omstridte område fram til 1751, da grensa blei strukke der ho går i dag frå Børgefjell til Buolbmat / Ohcejohka. Lenger aust blei ikkje grensa trukke før i 1826.

Nydyrking og kolonisering

Som dei amerikanske settlarane på prærien og dei engelske og nederlandske i Sør-Afrika fikk vi norske settlarar i Troms og Finnmark og svenske og finske i Norrbotten og finsk Lappland. Denne nydyrkinga blei på 17-1800-tallet kalla med sitt rette namn; kolonisering. Dette var koloniveldet si glanstid i verda og ingen så noko gale i å kolonisere. Det blei også samanlikna direkte frå kolonistane si side. "*Vi har ett Indien i norr*" er eit kjent sitat frå ein svensk adelsmann som på den tida agiterte for at Sverige skulle utnytte "Lappmarken" bedre.

For få år sidan feira ein i indre Troms 200 års jubileet for koloniseringa av Bardu og Målselv. Like etter feira ein i Spania og Latin-Amerika 500-års jubileet for Columbus.

Fornorsking

Skulle dei samiske områda i nord bli uomtvistelig norske, måtte befolkninga bli norsk. Derfor starta ein på 1700-talet ei målmedviten fornorsking. Ei tid vakla styresmaktene i kor hard og direkte fornorskinga skulle vere, men frå rundt 1880 var det full semje om at både hard og fullstendig fornorsking måtte til. Da blei det forbode å bruke samisk og kvensk i skolen, *"mer enn uomgjengelig fornødent for at forklare det der var uforstaaeligt for børnene"*. Etterkvart forsvann dette forbeholdet og, og fleire generasjonar med samar møtte ein skole dei forsto lite eller ingenting av.

Fornorskinga hadde som mål å få den samiske kulturen og det samiske språket til å forsvinne heilt. Dette blei uttalt heilt klart av stortingsrepresentant, seinare statsminister Johannes Steen, Venstre, i ein stortingsdebatt i 1863:

"Det er en misforstaaet Humanitet at søge at kalle tillive og nære denne Nationalitet.. Den som stræbte at opelske den lappiske Nationalitet, var deres værste Fjende, thi han indviede dem til Undergang... Den eneste Redning for Lapperne var at absorberes af den norske Nation."

Ressursran

Det var villt- og fiskeressursane som først trakk skandinav nordover. Pelsdyrbestanden blei i stor grad utrydda på 15-1600-talet, noko som var med å tvinge det tidlige veidefolket over på reindrift og jordbruk.

I 1830 mista finnmarkingane alle særrettane dei hadde hatt i loven til fiske på Finnmarka.

Kampen om fiskeressursane pågår framleis for fullt. Mens vestlendingane har overtatt større og større del av både fiskeflåten og fiskeindustrien, må samiske fjordfiskarar gi opp fordi dei blir nekta å fiske, får kvotar dei ikkje kan leve av eller ikkje får levert fordi fiskebruka er konkurs. Mens Jan Henry T. Olsen sa det er for mange sjarkar slapp han Kjell Inge Røkke til for fullt.

Mineralutvinning i samiske område har røter tilbake til Nasafjäll på 1600-talet og Røros på omtrent samme tida. Sør-Varanger var ein samiskdominert kommune heilt til jerngruvene starta opp først på 1900-talet. I dag står kampen om dei multinasjonale konserna Rio Tinto Zink, Ashton Mining og DeBeers skal få spa opp Finnmarksvidda etter diamantar. Om Stortinget vedtar forslaget til ny minerallov vil det vere fritt fram for dei.

2. Samerettens historie

Det er skreve mange bøker om samisk historie. Men det er to bøker som manglar. Det eine er historia om rasismen i Sápmi, det andre er historia om to motsette rettsoppfatningar og kampen for retten til land og vatn. Derfor kan vi bare nemne nokre glimt frå denne historia:

- * 1751: Lappekodisillen, eit tillegg til grensekonvensjonen som slo fast samane sine rettar på tvers av grensa som blei trukke gjennom Sápmi
- * 1852: Guovdageaidnu-opprøret
- * 1904: Isak Saba, første samiske stortingsmann skriv Sámi soga lávlla: Sámi eatnan sámiide - Sameland for samene.
- * 1917: Første landsorganisering, også over landegrensene
- * 1933: Erik Solem: Lappiske rettsstudier. Slo fast den store avstand mellom samane si rettsoppfatning og styresmaktene si.
- * 1948: Norske Reindriftssamers Landsforbund (NRL) danna. Første samiske organisering på over 20 år.
- * 1953: Nordisk samekonferanse. Nordisk Sameråd oppretta som sjølvstendig organisering, kravde rett til land og vatn

- * 1956-59 Samekomiteen, ei rekke gode forslag som stort sett ikkje blei gjennomført pga. motstand i første rekke frå DNA. Samekomiteen behandla skole, kultur og velferd, men ikkje retten til land og vatn.
- * 1968: Norske Samers Riksforbund (NSR) danna. Slo fast at samane har rett til land og vatn og kravde rettslig prøving av samane sin rett til Finnmarksvidda.
- * 1973: Sverre Tønnesen: Retten til jorden i Finnmark. Sette spørreteikn ved staten sin eigedomsrett.
- * 1979-81 Altakampen. Opprettinga av Samerettsutvalget og Samekulturutvalget

Frå denne historia skal vi gå nærare inn på nokre avgjørande historiske hendingar.

Lappekodisillen av 1751

Gjennom grensetraktaten av 1751 mellom kongen av Sverige (som på den tida og omfatta det noverande Finland) og kongen av Danmark-Noreg kom det som no er indre Finnmark under dansk-norsk einejurisdiksjon. Fram til da hadde Sverige hatt den geistlige og verdslige jurisdiksjonen, men Danmark-Noreg hadde deltatt i skattlegginga av samane der.

Til grensetraktaten var det knytta eit tillegg om dei grenseoverflyttande samane sine rettar - Lappekodisillen. Den hadde stor betydning fordi samane i henhold til den fritt kunne flytte med sine rein mellom dei to landa.

Det har ofte vore diskutert om Lappekodisillen tilkjenner samane eigedoms- eller bruksrett til land og vatn. Spørsmålet er feil stilt. Samane hadde allereie eigedoms- eller bruksrett i dette området da grensetraktaten og Lappekodisillen blei vedtatt. Disse rettane var ikkje på førehand definerte i norsk eller svensk rett, men det er her irrelevant ettersom det var på grunn av grensetrekkinga at dei samane det her er tale om, for fullt kom inn under norsk, respektive svensk rett. Det relevante spørsmålet er derfor om og i ka for grad Lappekodisillen tok ifrå samane nokre av dei rettane dei allereie hadde før dei kom inn under norsk eller svensk jurisdiksjon.

I nyare tid har Lappekodisillen vore kalla samane sitt «Magna Carta», etter "fridomsbrevet" der den engelske kong John i 1215 anerkjente innbyggjarane sine rettar. Han **ga** dei ikkje nokon rett, han blei tvungen til å akseptere dei rettane som allereie eksisterte. Det var ein aksept av at kongelig suverenitet ikkje innebar at innbyggjarane blei fråtatt dei etablerte rettane sine.

Den viktigaste betydninga av Lappekodisillen er at den uttrykkelig slår fast at innlemminga av sameområdet i dei to statane ikkje var meint å skulle gripe inn i etablerte rettar, anten disse besto i eigedoms- eller bruksrettar, utover det som var strengt nødvendig som følge av utstrekninga av statlig suverenitet til å dekke også disse områda.

Lappekodisillen fungerer delvis som anerkjening av disse rettane, men dei ville ha eksistert utan denne anerkjeninga. Den angår dei offentligrettslige spørsmåla. Det er ikkje sagt noko i kodisillen om at den skulle endre privatrettslige forhold. Vi må derfor anta at den i det heile bygger på at dei privatrettslige forholda skal fortsette som før.

Det andre hovudelementet i kodisillen er av utprega offentligrettslig art, nemlig reglar for kor den enkelte same skal vere statsborgar og kor kvar stat skal utøve verdslig og åndelig jurisdiksjon.

Lappekodisillen inneheld reglar om intern samisk forvaltning og samisk rettspleie. Disse siste må sjåas som uttrykk for ei erkjening av at det eksisterte samiske rettar til land og vatn, og at samisk forvaltning og rettspleie var best egna til å tolke og anvende disse sedvanane.

Lappekodisillen støttar på ein indirekte måte den antakelsen at samane hadde ein slags eigedomsrett, ved formuleringa om at ingen same måtte «*eye Skatte- eller Bøxel-land udi mere end eet Rige*».

I den mest grunnleggande undersøkinga om rettstilstanden før Lappekodisillen, hevdar Kaisa Korpijaakko-Labba at det eksisterte såvel privat som kollektiv eigedomsrett for samane på den tida. Ho meiner at det ved Lappekodisillen iallfall på eit område skjedde ein konfiskasjon av ein del samisk eiendom, nemlig ved at dei som hadde land på begge sider måtte gi frå seg dei landområda dei hadde i det eine skatte- eller bygsellandet. Dette måtte bestå i ei utveksling av område mellom samegruppene

på dei to sidene av grensa, men det innebærer ikkje at staten får eigedomsrett. Konklusjonen her må bli at samane før 1751 hadde altomfattande tingsrettslige rettar til dei områda dei var aleine om å bruke, så altomfattande at det er naturleg å betrakte dette som eigedomsrett. Disse rettane var kanskje enno ikkje blitt fullt ut erkjent i svensk eller norsk rett, fordi samane tildels nytta område som lå utafor nasjonal suverenitet eller befant seg i grenseland.

Gjeld Lappekodisillen i dag?

Lappekodisillen er som traktat inntil vidare satt til side av reinbeitekonvensjonen mellom Noreg og Sverige av 1972. Men kodisillen er ikkje oppheva!

I Samerettsutvalet si første delinnstilling blir det peika på at dersom kodisillen dannar grunnlag for norske og svenske samers rettar på norsk område, må han framleis kunne påberopas for norske domstolar. Men dei internrettslige verknadar knytta til kodisillen er usikre. Det har ikkje vore avsagt dommar av Høgsterett i dette hundreåret som bygger samiske rettar til land og vann på Lappekodisillen. Av den grunn framhevar ein at norske og svenske samar sin bruksrett har sitt sjølvstendige rettsgrunnlag basert på alders tids bruk.

I to dommar i 1968 slo Høgsterett fast at samane frå historisk tid hadde etablert og festna ein nødvendig bruk i næring, og at denne etter vanlige rettsgrunnsetningar berettiga til erstatning ved ekspropriasjon.

Jordutvisningsresolusjonen av 1775

Jordutvisningsresolusjonen av 1775 som for første gang gjorde det mogleg å eige privat jord i Finnmark, hadde bl.a. som siktemål å legge forholda til rette for eit jordbruk som var meir i pakt med det den tids embetsmenn meinte var rasjonelt og riktig. I andre halvdel av 1800-tallet falt styresmaktene sine bestrebelsa for å fremme jordbruket i fylket delvis saman med fornorskningspolitikken. Ein ønska å få nordmenn til å slå seg ned som jordbrukarar, og koloniseringstiltak ble iverksatt. I mange kommunar ble det og innført forbod mot jordsal, etter sigande av hensyn til skogen og for å unngå språkblanding. «Høgdepunktet» i politikken var likevel jordsalslova og jordsalsreglementet av 1902. Det ble der satt forbod mot sal av jord til andre enn norskalande.

Kordan blei staten eigar?

I 1740 heitte det i eksaminasjonsprotokollane som var grunnlaget for grensetrekkinga om kysten av Finnmark: *"Men deres grund og jord hører ingen i særdeleshed til, den er til fælles for alle og enhver, som der vil nedsette seg."*

På basis av materiale frå den danske sentraladministrasjonen frå 1750- og 1760-tallet, er det lite som tyder på at kongen i København oppfatta seg som eigar av det territoriet han fikk einejurisdiksjonen over i 1751.

Den første kjente påstanden om statlig eigedomsrett kjem i ein Odelstingsproposisjon for 1848: *"Det egentlige Finmarken har nemlig fra gammel tid vært betraktet som tilhørende Kongen eller Staten, fordi det opprinnelig kun var beboet av et nomadefolk, lapperne uden faste boliger."*

Dette er og den første kjente offisielle påstand om at grunnen i Finnmark tilhørte staten. Frå da av var dette offisiell norsk jus. Ka samane meinte var det ingen som spurte om i 1848.

4 år etterpå blei Guovdageaidnu-opprøret halshogd på Elvebakken og det var framleis nesten 60 år fram til dei første sjølvstendige samiske organiseringa.

Grensestenginga i 1852

Fram til om lag 1830 hadde grensa frå 1751 ikkje fått noka negativ betydning for dei samiske grensebuarane si gjensidige ressursutnytting. Dei statsrettslige endringane i 1809 og 1814, hadde med andre ord ikkje hatt nokon innverknad på samane sin sedvanemessige måte å utnytte ressursane på i grenseområda. I laksefisket i Deatnu hadde samane frå kvar side av grensa eit tett fellesskap gjennom avtalar og formaliserte fellesfiskeordningar på tvers av grenselinja.

Den store forandringa - katastrofen - kom i 1852. Frå russisk side blei det da bestemt at det skulle vere forbode for norskregistrerte samar å flytte med rein over til russisk / finsk side. Tilsvarande blei det frå svensk-norske side slått fast at russiske undersåttar ikkje skulle ha anledning til å komme over til Norge med reinhjordane sine, eller
«... paa den Norske Kyst at drive Jagt eller Fiskeri av nogetsomhelst Slag».

Fram til midten av 1800-tallet var ein rekke reindriftssamar registrerte som heimehørande i kystdistrikta. Offisielle pålegg etter grensesperringa i 1852 påla imidlertid reindriftsutøvarane å la seg registrere i innlandet. Erttertida har dermed begynt å betrakte reindriftsutøvarane som "innlandsbuarar" som flyttar til kysten om sommaren. Grensesperringa mellom Noreg og Finland gjorde at finnmarkssamane med eitt slag mista alle vinterbeiteområda på finsk side av grensa. Det førte til store omveltingar i den økologisk tilpassa reindriftsstrukturen som hadde utvikla seg gjennom hundrevis av år.

1854: S stortingsdebatt om samiske rettar

Grensesperringa i 1852 førte til den første breie debatten om samiske rettar i Stortinget. Sjølv om fleire representantar i Stortinget i 1854 framholdt at grensetraktaten frå 1751 hjemla til dels urgamle rettar for samane, blei resultatet likevel at Stortinget anerkjente grensesperringa. Når det kom til stykket var det Noregs nasjonale interesser som var det sentrale. Likevel viser stortingsbehandlinga i 1854 at det blant mange av representantane var klare oppfatningar om at samane hadde sterke rettar, og at grensesperringa var eit alvorlig inngrep i disse. Stortinget tok imidlertid ikkje stilling til om det var rettslig grunnlag for å sette avtaleverket - Lappekodisillen - til side. Det spørsmålet blei dermed ikkje behandla av noko kompetent organ i 1854, og har heller ikkje seinare vore gjenstand for behandling av landets øverste myndighet. I juridisk litteratur etter 1852 finn ein klare utsagn om at Lappekodisillen fortsatt gjaldt i Finnmark. Dei finske samane var ute av biletet, men den danna rettsgrunnlaget for svenske og norske samars bruk av grunn og ressursar i amtet.

Altakampen

Kampen om utbygginga av Alta- Guovdageaidnu-vassdraget i 1979-81 var det første samanfallet mellom samiske rettskrav og ei politisk rørsle i den ikkje-samiske befolkninga; miljøvernorganisasjonar og norsk venstreside, samt ei lokal befolkning i Alta som i utgangspunktet ikkje definerte seg til nokre av disse.

Den laust organiserte Samebevegelsen var ein politisk spydspiss i Alta-kampen og dreide kampen meir over på spørsmålet om samerett.

AKP spela og ei viktig rolle i å styrke kampen for samerett innafor Altaaksjonen.

Kravet om offentlig utreiing av retten til land og vatn i samiske område var reist av samiske organisasjonar overfor styresmaktene i omlag ti år, men det var dei sultestreikande som klarte å sette dette på dagsordenen. Dette var ikkje uproblematiske, heller innafor Folkeaksjonen. Da Folkeaksjonen endelig vedtok å støtte sultestreiken, var det typisk nok SV-arane som gikk mot.

I Altakampen finn vi samerettskampen sine paradoks og dilemma: Ei rettslig utreiing blei pressa fram ved utanomparlamentariske, tildels ulovlige middel. Innafor Folkeaksjonen sto det heile tida ein kamp om kordan kampen skulle føras. Dette gikk bl.a. på prioritering av rettssaka om utbygginga og på open kamp eller lobbyverksemd. Det gikk på synet på rettsvesenet som ein stad der rettverd og fornuft nok ville sigre eller som ein sentral del av storsamfunnet og klassestaten sitt maktapparat.

Om dette skriv tidligare sekretær for Samerettsutvalet, Ken Uggerud i heftet "Den nye sameretten", 1996: "... fikk den samiske kamp mot utbyggingen riktig nok sitt nakkeskudd ved den **rettsliggjøring** som fant sted; når det juridiske tankegods og forhåpningene om å vinne den moralsk-politiske kampen **juridisk** seig inn i mot standsbevegelsen som erstatning for å fremme synspunktene på moralsk og politisk grunnlag, var i realiteten grunnlaget ikke bare lagt for at den konkrete utbyggingssaken måtte tapes rettslig sett, men denne framgangsmåten måtte også gi følelsen av å ha moralsk rett en knekk."

Frå staten si side har det heile tida vore naudsynt å skjule røtene til Samerettsutvalet, som blei oppretta 10.10.1980 som ein direkte følge av sultestreiken. Også ein del ansvarlige samepolitikarar har seinare gjerne gløymd kven dei står i gjeld til, under den offisielle opninga av Sametinget var det bare Mari Boine som takka dei sultestreikande.

Samerettsutvalet sitt mandat.

Når ein ser bort frå det prinsipielle i at det egentlig var samane som skulle ha utreia nordmennene og kvenane sin rett i Sápmi, så er mandatet til utvalet forbausande bra. Det må sjåas i lys av ei sterk samisk rørsle og eit hardt politisk press på regjeringa den gongen. Mandatet var så bra at det har vore naudsynt for staten og utvalet å sabotere det seinare. Bl.a. slår det fast at *"utvalget bør gi en historisk redegjørelse for hvilke rettsoppfatninger og rettsregler som har gjort seg gjeldende når det gjelder retten til og bruken av land og vann i områder med samisk befolkning..."*

Dette arbeidet er til dags dato knapt starta opp. Fleirtalet i Rettsgruppa sa rett ut at dette har dei ikkje prioritert å gjøre, noko som blei skarpt kritisert av mindretallet (Otto Jebens).

Dagen før innstillinga blei lagt fram sa sametingspresident Ole Henrik Magga i den samiske avisa Min Áigi:

"Dette er halvgjort arbeid.... For to år sidan blei det utnemnt eit utval, som skulle sjå på dei delene som Samerettsutvalet ikkje ville sjå på. Nemlig samisk bruk av land gjennom tidene og verknadane av dei for rettar til land og vatn. Men først no, to år seinare, har dette utvalet byrja å fungere. Eg blir å foreslå at det no blir høringsfrist på to år på Samerettsutvalet sitt arbeid. Men det er heilt klart, at dette arbeidet, som det nye utvalet skal gjøre, blir svært svakt i forhold til det det kunne blitt om det hadde vore under Samerettsutvalet sitt arbeid. Denne arbeidsmåten svekker heile Samerettsutvalet sitt arbeid."

Ei vekes tid før innstillinga blei lagt fram snakka kommunalminister Opseth om 3-6 månaders høringsfrist. Da Jørgen Kosmo tok i mot innstillinga lova han å følge Sametinget sitt ønske om to års frist.

Samansetninga av Samerettsutvalet

Frå starten var Samerettsutvalet dominert av norske juristar og byråkratar, saman med nokre samiske representantar og nokre representantar frå kystkommunar og næringsorganisasjonar som blei oppfatta som og dels oppfatta seg sjølve som motvekt til det samiske, sjølv om dei tildels var av samisk ætt. Av 17 medlemmar er det bare 7 som ikkje er skifta ut undervegs. Den etniske samansetninga har vore omlag 50-50, men den samiske sida har inneheldt ein del utan open samisk identitet.

Samerettsutvalet har hatt 3 undergrupper i arbeid som har kome med eigne utreiingar: rettsgruppa, forvaltningsgruppa og folkerettsgruppa. I Rettsgruppa var det bare norske menn, 6 professorar / advokatar og bare 1 som sa imot at staten hadde eigeidomsretten i Finnmark.

I sekretariatet har tilsaman 8 personar vore tilsett i perioden, alle juristar, av dei ingen samar, ein frå Finnmark. Sekretariatet har heile tida vore i Oslo.

Samerettsutvalet si første innstilling

Tidlig i Samerettsutvalet sitt arbeid blei ein samde om å dele arbeidet i tre:

Den første delinnstillinga skulle gå på lovfesting av samane sin status og oppbygging av representative organ, den andre skulle utreie retten til land og vatn i Finnmark, mens den tredje innstillinga skulle gå på retten til land og vatn i andre delar av det samiske busettingsområdet.

Den første innstillinga kom i 1984 og foreslo ein grunnlovparagraf som seinare blei vedtatt av Stortinget. Den fikk paragrafnummer 110a og lyder: *"Det paaligger Statens Myndigheter at legge Forholdene til Rette for at den samiske Folkegruppe kan sikre og utvikle sit Sprog, sin kultur og sit Samfundsliv."*

Vidare foreslo ein oppretting av eit Sameting som skulle velgas etter eit eige samemanntall. Stortinget vedtok i 1987 sameloven (Lov om Sametinget og andre samiske rettsforhold), og det første valet til Sametinget blei gjennomført i 1989.

I tillegg foreslo ein ein del tiltak som i lite grad er gjennomført, som eigne sameutval i kommunar og fylkeskommunar.

I 1980 satte regjeringa ikkje bare ned Samerettsutvalet, men og eit utval kalla Samekulturutvalet. Dei kom med to instillingar: i 1985 og 1987. Disse førte bl.a. til oppretting av sameloven sine språkreglar og forslag om styrking av samisk i skolen.

Delar av dette er enno ikkje gjennomført, bl.a. i venting på Opplæringsloven som no står foran behandling i Stortinget.

"Naturgrunnlaget for samisk kultur"

Kor er så retten til land og vatn i dette? Samerettsutvalet si andre delinnstilling, NOU 1997:4, heiter ikkje det ein kanskje skulle venta: "Retten til land og vatn i Finnmark". Utreiinga heiter "Naturgrunnlaget for samisk kultur". I denne titelen ligg det ei svært viktig politisk erkjenning: Samane sin kultur bygger på livet i naturen og bruken av naturen, og retten til å bruke og verne naturen er grunnlaget for samisk kultur framover.

Innstillingar og utreiingar frå Samerettsutvalet så langt:

NOU	1984:	18	Om samenes rettsstilling	669 s.
NOU	1993:	34	Rett til og forvaltning av land og vann i Finnmark	619 s.
NOU	1994:	21	Bruk av land og vann i Finnmark i historisk perspektiv	353 s.
NOU	1997:	4	Naturgrunnlaget for samisk kultur	649 s.
NOU	1997:	5	Urfolks landrettigheter etter folkerett og utenlandsk rett	201 s.

Tilsaman utgjør disse 2500 sidene eit enormt verdifullt kjeldemateriale med mye stoff ein ikkje finn andre stader, eit stoff som i stor grad tilbakeviser mange av dei vanlige vrangførestillingane om Finnmarks historie.

Samtidig er dei eit uttrykk for dei politiske motsetningane og kampen om historia og kampen om notida. Det står så skarpt at to av dei direkte motseier kvarandre; nemlig rettsgruppa og folkerettsgruppa si utreiing som har stikk motsette konklusjonar på spørsmålet om samane har retten til jorda eller ikkje.

Samerettsutvalet sine to funksjonar

Samerettsutvalet har hatt og har ei tvedelt politisk rolle.

1. Som trugssmål

Staten sette utvalet ned motvillig og utreiingane har i stor grad vore sprengstoff, særlig dei to siste. Dette visste styresmaktene frå starten og dei forsøkte derfor å sabotere utvalet sitt arbeid gjennom sulteforing av sekretariatet, legge lokk på arbeidet og trenere det med håp om å få Noreg inn i EU før utvalet blei ferdig.

2. Som middel til passivering

Utvalet har fått samiske organisasjonar og norske parti til å roe ned rettskampen i venting på utvalet. På det vise har dei hindra ei vidareføring av det store utanomparlamentariske samiske arbeidet som Altakampen var ei oppblomstringa av.

3. Sameretten sitt grunnlag

Samiske rettar - ka er det?

Samiske rettar er mye meir enn retten til land og vatn. Det er heile spørsmålet om ka slags lovfesta rettar samane har til næringsliv, kultur, språk, undervisning, media dvs. alle sider av samfunnslivet. Slike lovfesta rettar for minoritetar er heilt naudsynte for at eit folk som gjennom hundrevis av år har blitt forsøkt assimilert inn i storsamfunnet ikkje skal forsvinne heilt.

Internasjonal folkerett

Sameretten har ikkje utvikla seg i eit isolat i Noreg. Det har vore nær samanhang med utviklinga i dei andre landa der det bur samar, men kanskje enno meir med land utafor der det bur urfolk, med Kanada, USA (særlig Alaska), Grønland, New Zealand og Australia som nokre av dei mest relevante når det gjeld landrettar.

Samane har sidan 1972 samarbeida med andre urfolk i WCIP og deltatt aktivt i norske delegasjonar der det i internasjonale fora har vore arbeid med konvensjonar for menneskerettar, vern av urfolk og andre minoritetar. Noreg spela ei aktiv og progressiv rolle i utarbeidinga av ILO-konvensjonen om urfolk. I 1991 ratifiserte Noreg denne som første stat. ILO-konvensjonen innebærer bl.a. at ein må anerkjenne eigedoms- og besittelsesrett for urfolk iallfall til dei områder som dei har vore omtrent einerådande om å utnytte. ILO-konvensjonen bekreftar dermed eit generelt rettsprinsipp om at eigedoms- eller bruksrett ikkje opphører ved at eit territorium leggas inn under ein stats suverenitet og jurisdiksjon. At norske styresmakter seinare ikkje alltid har villa ta konsekvensane av ka ein har skreve under på er ei anna sak.

Ved sida av denne er FN sin konvensjon om sivile og politiske rettgar av 1966 sentral.

I Finnmark har ein del debattantar trukke fram FN-konvensjonen mot rasediskriminering, men da for å snu denne på hovudet og bruke han mot samane.

Det folkerettslige aspektet var sterkt inne i Samerettsutvalet si første delinnstilling i 1984. Men sidan den tid har det skjedd mye internasjonalt på folkeretten sitt område. Da Samerettsutvalet sette ned Rettsgruppa presterte dei å sjå bort frå dette og det blei ikkje oppnemnt nokon folkerettseksperter i denne gruppa. For å kunne komme med dei konklusjonane gruppa kom med måtte dei gjøre to kunstgrep; sjå bort frå folkeretten og sjå bort frå samiske rettsoppfatningar. Så isolerte dei spørsmålet og utreia den norske staten sitt syn på den norske staten sine rettgar. Svaret sa seg sjølv. Etter at Rettsgruppa si innstilling fikk svært hard medfart blei Justisdepartementet i 1995 pressa til å gjøre to viktige vedtak:

1. Det skulle opprettas ei eiga folkerettsgruppe under Samerettsutvalet.
2. Det skulle settas i gang eit forskningsprosjekt utafor Samerettsutvalet til å utreie samiske rettsoppfatningar.

Med dette var egentlig Rettsgruppa lagt politisk død.

Utreiinga om folkerett heiter NOU 1997:5 og kom samtidig med sjølv hovudtreiinga. Denne riv heile grunnen unna Rettsgruppa sin konklusjon om at staten har retten til jorda i Finnmark og slår fast at samane har retten og at det er opp til dei om dei vil dele han med andre.

Denne går faktisk lenger enn Samerettsutvalet sitt mindretal. For dei blir det eit politisk spørsmål om samane bør dele forvaltningsretten med den ikkje-samiske befolkninga i heile eller delar av fylket.

Statens forpliktelse

Noverande høgsterettsjustitiarius Carsten Smith var leiar for Samerettsutvalet dei første fem åra. Han er ein av dei som klarast har formulert dei pliktene staten har overfor samane med utgangspunkt i den internasjonale folkeretten:

«Da Sametinget ble opprettet med sin offentligrettslige stilling, innebar det en prinsipiell anerkjennelse av samenes status som et eget folk. Det var kamp omkring opprettelsen, blant samer og blant nordmenn. Nå har det noe nesten uvirkelig over seg når man ser tilbake på hvilke argumenter som ble brukt for bare noen få år siden. Det er nå forbi med dei tider da man behøver å gi en nærmere begrunnelse for Sametinget. Man behøver heller ikke noen store spådomsevner for å mene at Sametingets innflytelse som politisk organ vil øke i årene fremover.»

I den sammenheng kjem Carsten Smith med 13 teser, som han kallar «Karasjok-tesene»:

Om samenes urfolkstatus.

Samene er et eget folk med ein egen kultur. dei er landets urfolk i følge internasjonal rett. Norge som fleretnisk stat. Staten er bygget på territoriet til to folk: nordmenn og samar.

Om Norges historiske ansvar.

Norge har et særlig historisk ansvar for samekulturen, fordi dette er samenes historiske hjemland, og fordi samekulturen er svekket ved den tidligere fornorskningspolitikken.

Om Norges internasjonale ansvar.

Norge har et særlig internasjonalt ansvar for samekulturens livsvilkår, fordi dei fleste samar bor i dette landet, og fordi samekulturens fremtid beror på dei vilkår den får her.

Om kulturpolitikens prioritet.

Samepolitikkenes hovedmål er kulturvern og kulturutvikling, men elementer fra mange delområder av politikken - som distriktpolitikk, sosialpolitikk, næringspolitikk - kan støtte opp om kulturarbeidet.

Om den demokratiske organisering.

Uten Sameting ingen demokratisk legitimitet. Uten samemanntall ingen tilstrekkelig representativitet. Uten representativitet ingen troverdig samepolitikk.

Om statens rettsplikt.

Den norske stat har ein rettsplikt, bygget på Grunnloven og på folkeretten, til å gi samefolket reelle muligheter til å sikre og utvikle sin kultur. Staten må gi samene tilstrekkelig virkemidler til dette kulturvern.

Om særtiltak.

Samene har krav på positive særtiltak i forhold til den øvrige befolkningen i landet, i den grad slike særtiltak er påkrevd for kultursikring og kulturutvikling.

Om det materielle grunnlag.

Statens plikt gjelder ikke bare vern av dei ideelle kulturytringer, som undervisning, litteratur og kunst, men også det materielle kulturgrunnlag, slik at samene får dei nødvendige økonomiske og fysiske vilkår for å kunne sikre og utvikle sin kultur.

Om naturressursene.

Rettsprinsippene om positiv diskriminering og om vern av det materielle kulturgrunnlag er allmenne rettssetninger med virkning også for utnyttelsen av naturressursene. Disse prinsipper må bli konkretisert på dei enkelte rettsområder og livsområder.

Om samiske næringer.

Reindriften er den sentrale samiske næring og den viktigste kulturbærer. Men også annen tradisjonell samisk ressursutnyttelse må ha rettsvern i den grad den er et viktig kulturgrunnlag.

Om samiske lokalsamfunn.

Opprettholdelse av samisk bosetning i dei samiske lokalsamfunn er et viktig sentralt vilkår for videreføring av samisk kultur og må derfor være et formål for rettsreguleringen.

Om samepolitikkenes helhetsbedømmelse.

Statens rettsplikt gjelder dei samlede tiltak for samisk kultur, som må helhetsbedømmes i tillegg til vurderingen av det enkelte inngrep eller tiltak.

Disse tesene frå Carsten Smith er viktige å ha i bakhovudet når vi skal diskutere spørsmålet om retten til land og vatn i Sápmi.

Sameretten si hovudoppgåve

Hovudoppgåva til sameretten er å skape eit så sterkt rettsvern for den samiske kulturen at han kan leve vidare i dei samiske områda, men samtidig også å skape ei forståing blant ikkje-samar av viktigheita av å bevare den samiske kulturen. Det er altså snakk om eit vere eller ikkje vere for den samiske kulturen, og det er det arbeidet vi skal være med på.

Som dokker sikkert kjenner til, så var det svært sterk motstand til Samerettsutvalgets første innstilling, akkurat på samme måte som det vi opplever i dag. Ka var motstanden bygd på? Jo, akkurat det samme som i dag, mangel på viten om utvalet si innstilling. Vi fikk høre frå motstandarane at oppretting av eit sameting ville så splid blant den nordnorske befolkninga, og det ville vere eit udemokratisk organ. Det er dei samme skeptikarane og dei samme motstandarane av samiske rettar som nyttar dei samme argumenta i dag som da.

Det er verd å merke seg at dei med høgast røyst og sterkast motstand mot samiske rettar ofte sjølve er av samisk herkomst. «Kvite» nordmenn utan tilknytning til den samiske kulturen støttar derimot ofte samefolkets kamp. Ein del av skulda for det må nok fornorskinga bære. Den kystsamiske befolkninga opplevde i fornorskingstida mye negativt med det å vere same. Dei måtte gjennomgå ein hard og opprivande prosess med seg sjølve for å bli «norske» for derigjennom å bli godtatt i det norske samfunnet.

4. Samerettsutvalet sine forslag

Ut med Statskog

I 1991 blei Statens skoger omdanna til det statskapitalistiske foretaket Statskog SF, som seinare eineveldig har styrt utmarka i Finnmark og bl.a. delt ut løyve til mineralleiting utan at Sametinget blei så mye som informert før vedtaket var gjort. I dag har Statskog styringa både med grunnforvaltninga (eks. mineralleiting, salg av jord, ekspropriasjon til vegar, kraftutbygging og militæranlegg osv.) og med forvaltninga av utmarksgode som ferskvassfisk, vilt, bær og trevirke.

Dei 17 medlemmane av Samerettsutvalet er usamde om så mangt, men står samla om at Statskog sine dagar no snart er talte. Eit svært interessant poeng i Samerettsutvalet si utreiing er at ein stiller spørreteikn ved lovligeita av omdanninga av Statens Skoger til Statskog SF. Mens Statskog har økonomisk vinst som eit hovudprinsipp, seier ein klart at dette ikkje skal vere tilfelle for dei nye organa som ein foreslår oppretta.

Samerettsutvalet si innstilling innebærer eit skille mellom grunnforvaltninga og forvaltninga av fornybare ressursar. Grunnforvaltninga vil bli på fylkesplan, evt. delt i to område, mens forvaltninga av dei fornybare ressursane i hovudsak blir lagt til kommunane. Noko av denne forvaltninga kan bli delegert vidare til bygdelag.

Nye grunneigarorgan i Finnmark

Vi skal først sjå på grunnforvaltninga. Samerettsutvalget har foreslått to ulike modellar for den framtidige forvaltninga av mark og vatn i Finnmark. Det eine er Finnmark Grunnforvaltning, og det andre Finnmark Grunnforvaltning med Samisk grunnforvaltning som tillegg.

Fleirtallet i Samerettsutvalet foreslår at grunnforvaltningsorganet skal organiseras som eit sjølvstendig rettssubjekt og dermed i prinsippet fristillas frå den øvrige statsforvaltninga. Mindretallet går inn for at Finnmark grunnforvaltning skal knyttas til den øvrige statsadministrasjonen som eit frittstående forvaltningsorgan.

Styresamansetning

Det er semje om at Finnmark grunnforvaltning skal ha eit styre på åtte medlemmar, men usemje om samansetninga av styret. Eit fleirtall på 14 medlemmar går inn for at Finnmark fylkesting og Sametinget kvar oppnemner fire medlemmar kvar til styret og at leiarvervet går på omgang mellom styremedlemmene oppnemnd av Sametinget og fylkestinget. Eit mindretall på to medlemmar foreslår at fylkestinget oppnemner fem og Sametinget tre medlemmar og at styreleiar blir vald ved vanlig fleirtallsval.

Bærekraftig bruk

Eit samla utval er av den oppfatning at grunn og naturgoder i Finnmark skal forvaltast til beste for fylkets innbyggere, og særlig som grunnlag som samisk kultur, samtidig som forvaltninga skal trygge ein økologisk bærekraftig bruk. Det er semje om at grunnen i fylket som hovudregel skal ligge til felles bruk for innbyggerane i fylket og tjene felles interesser. Men Finnmark grunnforvaltning skal, på samme måte som dagens jordsalsorgan, kunne avhende grunn og naturgoder til einebruk etter ei samla vurdering av interessene i eit område. Det skal imidlertid gjelde visse skrankar av omsyn til naturgrunnlaget for samisk kultur, reindrifta, jordbruket, natur og miljø, og jakt-, fiske- og friluftssinteresser. Det skal også gjelde visse begrensningar på grunnforvaltninga sin adgang til å feste bort hyttetomter til fritidsføremål. Det foreslås vidare ein del endringar i bergverkslovgivinga som vil innebære at leiting, prøveboring og drift av mutbare og ikkje-mutbare mineraler ikkje skal kunne skje utan løyve frå Finnmark grunnforvaltning. Særlig i forhold til dei mutbare mineralene vil dette innebære at grunnforvaltninga får ei langt sterkare stilling enn det dagens jordsalsorgan har. Eit samla utval foreslår og at Finnmark grunnforvaltning skal gis større reell innflytelse enn jordsalsorgana har i dag på spørsmålet om andre «tunge» inngrep, så som kraftutbygging og utbygging av større kommunikasjonsanlegg ol., skal settas iverk og i tilfelle kordan.

Samisk grunnforvaltning

Eit mindretal på fire foreslår at Samisk grunnforvaltning skal kunne etableras som eit eigarorgan i Finnmark ved sida av Finnmark grunnforvaltning. Det skal vere fritt opp til den enkelte kommunen å bestemme om den ønsker å tiltre Samisk grunnforvaltning. Hvis ein eller fleire kommunar vedtar dette, skal det også være ein sjølvstendig adgang for bygder utafor disse kommunane til å gå inn i den samiske forvaltningsordninga.

Samisk grunnforvaltning skal ha eit styre på sju medlemmar, som sjølv velger leiar. Ordninga vil trulig i første rekke få tilslutning i område med ein forholdsvis stor samisk befolkningsandel. Det foreslås at Sametinget oppnemner fem av disse medlemmane, av dei tre etter forslag frå den eller dei tilslutta kommunane, mens fylkestinget oppnevner dei to øvrige.

Samisk grunnforvaltning skal tilleggas heimel som eigar av all tidligare umatrikulert grunn i dei kommunane og bygdene som sluttar seg til ordninga, og organiseras som eit sjølvstendig rettssubjekt. Det foreslås at Sametinget skal ha to representantar på Samisk grunnforvaltning sitt årsmøte, men ellers vil reglane om årsmøte mv. være sammenfallende med dei regler som foreslås for Finnmark grunnforvaltning.

Samerettsutvalget slår fast at Sametinget skal ha ein sentral plass i den samiske grunnforvaltningsordninga, men den daglige forvaltninga skal leggas til eit særskilt oppnemnd styre. For øvrig vil sentrale statsorgan ved lovgiving og løyvingar indirekte kunne påvirke styret si verksemd, men det er ikkje aktuelt med reglar som opnar for ei meir direkte statlig styring.

Sametinget klageorgan

Å opprette Samisk grunnforvaltning ved sida av Finnmark grunnforvaltning vil føre til at forvaltninga av grunnen i Finnmark blir delt mellom to organ med kvart sitt geografiske virkeområde.

Reglane om Samisk grunnforvaltnings myndigheit og saksbehandling vil ha det samme innhaldet som dei tilsvarande reglane for Finnmark grunnforvaltning, men med den forskjellen at Sametinget skal vere

klageorgan for enkeltvedtak truffe av Samisk grunnforvaltning. For Finnmark Grunnforvaltning vil Kommunaldepartementet vere klageorgan.

Både Finnmark grunnforvaltning og Samisk grunnforvaltning skal som hovudregel vere sjølvfinansierande ved inntekter i forbindelse med salg og bortfesting av grunn og at ein tar betalt for løyve til ulik virksamhet på grunnen, men hvis det i enkelte år skulle vere særskilt store utgifter forutsettas det at dette dekkas inn ved særskilte løyvingar over statsbudsjettet.

Kommunar og bygdelag

Grunnforvaltningsorgana skal som sagt bare forvalte fast grunn. Utmarksgodene, også kalla fornybare ressursar, skal etter utvalet sitt syn som hovudregel forvaltas av kommunane: *"Som utgangspunkt skal rettighetene i det kommunale bruksområdet tilligge kommunens innbyggere, men kommunen skal ha vid adgang til å åpne området for brukere som ikke er hjemmehørende der."*

Likevel vil regelverket ikkje vere likt for alle utmarksgodene. Nokre skal vere frie for alle innbyggjarane i fylket. Fleirtalet i utvalet meiner dette skal gjelde innlandsfiske med stang og handsnøre, småviltjakt og molteplukking. Mens lauvtrehogst *"skal kun tilligge "bygdefolk" i kommunen, og ikke folk som er bosett i kommunens tettsteder."*

Kommunane vil ha høve til å innskrenke bruken for å sikre ressursane, f.eks. gjennom innskrenka jakttid. Derimot vil ikkje kommunen kunne utvide bruken i forhold til dei generelle reglane.

Ved klage på kommunen sine forvaltningsvedtak vil Finnmark grunnforvaltning, evt. Samisk grunnforvaltning vere klageinstans. Grunnforvaltningsorgana skal og kunne gi forskrifter for kommunane si forvaltning.

Som eit supplement til den kommunale forvaltninga er det foreslått at ein skal kunne avgrense eigne bygdebruksområde, der bygdefolk får ansvaret for forvaltninga. Eit fleirtal i utvalet meiner at ei bygd skal ha rett til å få oppretta eit slikt område, mens mindretalet meiner kommunen skal avgjøre om og når ein vil gi eit bygdelag denne retten.

Kyst- og fjordfiske

Det er overhode ikkje snakk om at kystbefolkninga vil bli fratatt rettane sine til fiske eller andre ressursa i fylket. Det som Samerettsutvalget har påpekt, er at ressursane skal forvaltas til beste for heile fylkets befolkning.

Utvalget har foreslått særtiltak for å sikre kyst- og fjordfisket i Finnmark. Det blir foreslått ein særregel i lov om saltvannsfiske om fritt fiske for mindre båtar. Det skal gjelde alle finnmarkingar som fiskar med fartøy under 7 meter og brukar passive reidskapar. Regelen gjelder ikkje bare heiltidsfiskarar som står registrert på blad B i fiskarmanntallet, men også deltidfiskarar på blad A. Regelen vil styrke rettsgrunnlaget for det lokale fjordfisket i Finnmark. Begrensningar i retten til fritt fiske kan bare gjørars dersom omsynet til fiskebestanden tilseier det. Det forutsettas at ordninga blir supplert med forskrifter som avgrensar tilgangen til fiske i fjordane for større båtar med effektive reidskapar. Dette er nødvendig for at regelen om fritt fiske skal innebære ei reell forbedring og trygging av fjordfiskarane sin situasjon.

Utvalet har også drøfta om delar av forvaltningsmyndigheten over fisket i Finnmark bør overførast til eit lokalt organ og kome til at eit organ på fylkesnivå bør få myndigheit til å fastsette lokale redskapsreguleringar. Samerettsutvalet foreslår at det blir oppretta eit organ som får besluttande myndigheit på dei områda kor det lokale reguleringsutvalet i dag bare gir rådgivande uttalelser. Organet bør ha sterkare politisk sammensetning enn i dag, og eit fleirtal av medlemmane bør vere valde av kommunestyre, Sametinget og Fylkestinget. I tillegg skal dei ulike redskapsgruppene fortsatt vere representerte.

I den forbindelse kan vi dra fram Sametinget sitt arbeid med handlingsplan for samiske kyst- og fjordområde og samisk landbruksplan. Kor blei disse planane best mottatt - jo nettopp på kysten. Kyst-

og fjordfiskarar både i Finnmark og Troms ønska nettopp Sametinget som forvaltar av fiskeressursane, og begrunna det med at forvaltninga ville vere nærare ressursane og brukarane.

Det nye organet bør kunne treffe bindande vedtak om reidskapsreguleringar i Finnmark. Organet sine vedtak bør kunne pålagas til eit klageorgan av tre personer, ein oppnevnt av Sametinget, ein av Finnmark fylkesting og ein av Fiskeridepartementet.

Det største problemet for kyst- og fjordfiskerne i Finnmark i dag er mangelen på mottaksstasjonar. Mottaksstasjonar er ei heilt sentral føresetnad for å få levert fisken. Utvalet meiner at arbeidet med etablering av nødvendige mottaksanlegg må ha høgaste prioritet. Å bidra til dette er ein sentral del av den forpliktelse staten har overfor det sjøsamiske fisket. Det offentlige bør derfor ha ansvar for delar av finansieringa.

Etniske rettar?

I diskusjonen om samerett er det ofte framstilt som at samerett betyr at bare samar skal få plukke bær og fiske. Dagen etter innstillinga var lagt fram sa ein Alta-væring på radioen at ein no ville måtte ha samisk pass for å plukke moltebær i Kautokeino. Men i utvalet sine forslag er det bare snakk om rettar for folk som bur i eit bestemt område, uavhengig av om dei er samar, kvenar eller norske. Det er bare to unnatak frå dette. Det eine er retten til reindrift som skal vere reservert for samar som han alltid har vore. Det andre gjeld austsamane i Neiden, som skal få sikra retten til reindrift og laksefiske.

Kysten tapar?

DNA-avisa Finnmarken har alltid markert seg som ein konsekvent motstandar av samiske rettar, så også no. "KYSTEN TAPER" sto det med store bokstavar på førstesida ei veke før innstillinga kom. Da kan det ikkje ha vore livsgrunnlaget på kysten dei har tenkt på. Her har utvalet kome med fleire forslag som vil sikre kyst- og fjordfiskarane sine rettar, bl.a. rett til fritt fiske med passive reiskapar frå båtar under 7 meter. Det mange derimot er redde for er at ein kommunal forvaltning av f.eks. småviltjakt og moltemyrer skal føre til at kystbefolkninga skal bli nekta å høste disse ressursane i innlandet.

Eigedomsrett?

Får så samane eigedomsrett til dei samiske bruksområda om Samerettsutvalet si innstilling blir vedtatt av Stortinget? Dette spørsmålet står framleis ope. To av utreiingane med undertittel "Bakgrunnsmateriale for Samerettsutvalget" gir her motsett konklusjon. Mens Rettsgruppa si utreiing av 1993 konkluderte med at Staten har eigedomsretten til utmarka i Finnmark, seier Folkerettsgruppa som kom med si utreiing samtidig med sjølve hovudutreiinga at samane "kan påberope eiendoms- og besittelsesrettigheter" til indre Finnmark og kanskje og andre område. I sjølve utreiinga gjør ein det kunststykket å snakke om forvaltning istaden for eigedomsrett. Finnmark grunnforvaltning skal vere eit "sjølvstendig rettssubjekt", men er det da eit statsorgan, og har det eigedomsretten? Derom vil sikkert både juristar og politikarar kunne stridas lenge. I alle fall vil mindretalsforslaget om Samisk grunnforvaltning ligge svært nær opp til å anerkjenne samisk eigedomsrett i dei områda som måtte komme under denne.

Tilbake til Altakampen

Sjølv om det er nok av dei som gjerne vil gløyme det, er det ingen tvil om at det var kampen om Alta-utbygginga som utløyste opprettinga av Samerettsutvalet. Om vi tenker oss 18 år tilbake og forestillar oss at vi da hadde hatt det forvaltningssystemet som fleirtalet i Samerettsutvalet legg opp til, ville Altaelva da blitt utbygd?

Dengang gikk kommunestyra i Alta og Guovdageaidnu mot utbygging. Men kommunane skal bare forvalte fornybare ressursar, og dei ville framleis ikkje kunne stoppa kraftutbygginga. Fylkestinget i Finnmark gikk derimot med stort fleirtal inn for utbygging. Fylkestinget vil ha halve Finnmark grunnforvaltning, i halve tida med leiaren si dobbeltrøyst. Og Finnmark fylkesting er framleis dominert av politikarar som set vekst framfor vern. Finnmark grunnforvaltning er derfor heller ingen garanti for å stoppe inngrep i samiske område. Eit svært knapt fleirtal i utvalet vil gi Sametinget 6 års utsettande veto i utbyggingssaker. Ut i frå dette kan det sjå ut som Samerettsutvalet sin forvaltningsmodell bare ville

kunne ha utsatt Altautbygginga med 6 år. Og sjølv det utsettande vetoet til Samerettsutvalet vil kunne overprøvas av Stortinget.

Konklusjonen må bli at med det aukande presset på å utnytte samiske område til bl.a. mineralleiting er det eit skrøpelig vern fleirtalet i Samerettsutvalet legg opp til.

"Ei katastrofe for Finnmark"

Etter overrekkinga i Káráájoška var det presseseminar med høve til å stille spørsmål. Ein av dei som var møtt opp var tidligare fylkesmann og stortingsrepresentant Anders Aune, i si tid ein av dei ivrigaste forkjemparane for Altautbygginga.

"Samene i dagens Norge er ikkje ei undertrykt og forfulgt minoritetsgruppe. Det er i ferd med å skapes et slikt inntrykk, og det må jeg så skarpt jeg kan ta avstand fra." Dette sa Aune i 1979. Det bør vel ikkje forundre nokon at EU-forkjemparen Andres Aune i 1997 kallar Samerettsutvalet si innstilling "Ei katastrofe for Finnmark".

Kampen om retten til land og vatn er langt i frå over med denne innstillinga. For få månader sidan blei forslaget til ny minerallov lagt fram, ein lov som fullstendig avviser ein kvar rett for Sametinget, kommunar eller fylkesting til å kunne stoppe dei som vil endevende Finnmarksvidda etter gull og diamantar. Fleire internasjonale gigantkonsern er godt i gang med leiting, godt hjulpe av EØS-avtalen. Det er no det brakar laus for alvor.

5. Ka skal RV meine?

Prinsipp og taktikk

Det er liten tvil om at om ein i dag tok ei folkeavstemning i Finnmark for eller mot Samerettsutvalet ville det blitt fleirtal mot, trulig eit ganske overveldande fleirtal. Det har og vore tilfelle med mye av det vi har stått for opp gjennom tidene. Fleirtalet mot sosialistisk revolusjon ville trulig vore enno større.

I dag legg dei fleste parti i Finnmark seg langflate for stemninga og opportunistane har tatt makta i SV. RV har slagordet "For folk - mot makta". Dette betyr ikkje å legge seg flat for folkemeininga. Vi skal stå oppreist i stormen, sjølv om sigeren ikkje kjem med ein gong.

Historia om den samiske kampen er ei historie om ein kamp i kraftig motvind.

La oss bare minne om Anders Larsen, som sto opp i 1904 som einslig svale i Lærarlaget i Finnmark og snakka mot heile fornorskinga da fornorskinga var så opplagt at saka var kordan lærarane kunne tjene denne best mogleg.

Rundt 1960 var det ein folkestorm i Karasjøk mot Samekomiteen sine forslag, bl.a. om opplæring i og på samisk i grunnskolen.

Da ideen om eige samisk flagg blei lansert blei det framstilt som farlig ekstremisme. I dag er det samiske flagget allment anerkjent.

Kravet om Sameting blei sett på som eit ekstremistkrav. I dag er det bare FrP i Stortinget som røystar for sitt eige forslag om å legge ned Sametinget.

I dag er det Samerettsutvalet som er ekstremistisk. Oppgåva vår er å vere det einaste partiet i Finnmark i valkampen som støttar Samerettsutvalet si mindretalsinnstilling når det gjeld grunnforvaltninga. I tillegg skal vi slå fast at Samerettsutvalet ikkje går langt nok i å gi Sametinget vetorett mot inngrep.

Frå fleire hold, frå folk med ellers høgst ulike politiske oppfatningar, har det blitt reist forslag om at alle i Finnmark skal kunne stemme ved Sametingsvalg. Dette kan vi ikkje vere samd i på kort sikt. Ved ei full opning no vil faren vere så overhengande for at dette kan bli brukt til til kupp av motstandarar av alt samisk. Derimot kan det vere aktuelt å diskutere om ei innføring av Samisk grunnforvaltning i nokre område kan knyttas til allmenn røysterett i disse områda. Dette fordi Sametinget her vil oppnemne fleirtalet og fordi det vil vere snakk om område der samane er eit klart fleirtal av befolkninga og der den ikkje-samiske befolkninga derfor i stor grad lever innafor eit samiskdominert samfunn.

Ka for forvaltningsmodellar skal vi ha?

Den revolusjonære rørsle må ikkje legge seg på samme nivå som dei andre politiske partia i Finnmark. RV må framheve behovet for at heile den nordnorske befolkninga (samar, kvenar og nordmenn) står saman i kampen mot monopolkapitalens inntreden. Det er viktig for oss å peike på at det ikkje er den nordnorske arbeidarklassen som har undertrykt samane. Vi opplever alle det samme trugsmålet frå monopolkapitalen og dens lakeier, som vil røve frå oss ressursane og områda våre.

Når det snakkas om negativ diskriminering av det samiske folk, er det få og ingen som reagerer. Straks det blir snakk om positiv diskriminering skaper det sterke reaksjonar. Hadde det enda vore snakk om diskriminering som var unødvendig og udemokratisk i forhold til andre grupper. Men det er snakk om at den samiske befolkning skal være likeverdig med den øvrige befolkning. Da må vi også være klar over at likeverd ikkje kan oppnås uten særskilte tiltak. I nokre tilfelle vil det likevel medføre eit avvik frå den formelle likestillinga mellom samfunnsborgarane i snever forstand. Hensikten vil uansett være å oppnå likestilling i vidare forstand. Positiv diskriminering i form av særtiltak vil heller ikkje blir nytta uten at dette er nødvendig for samisk kultursikring.

Konklusjon

Så skal vi forsøke å trekke ein konklusjon i spørsmålet om ka for forvaltningsmodellar vi bør ha i Finnmark i framtida. Det er klart at den samiske befolkninga har historiske rettar til land og vatn i Finnmark. Det er enno mange historiske fakta som bygger opp under dette, og som det ikkje er plass å gå inn på her, bl.a. «finneodel» og «finnerydning», noko som ytterligare vil styrke dokumentasjonen om at den samiske befolkninga har hatt eigedomsretten til land og vatn i Sápmi.

Ut frå det som er sagt i denne innleiinga, bør Finnmark Raud Valallianse gå inn for:

- * fleirtallsmodellen frå Samerettsutvalget om oppretting av Finnmark Grunnforvaltning med lik representasjon både til Sametinget og Fylkestinget.
- * Samtidig må Finnmark RV støtte mindretallsforslaget frå Samerettsutvalget om opprettelse av Samisk Grunnforvaltning der kor kommunane sjølve ønsker det, og med Sametinget som klageorgan.
- * Sametinget må få full vetorett ved alle typer inngrep som Sametinget sjølv definerer som skadelige for samisk språk, kultur og næringsliv.
- * Når det gjeld forslaget om kommunal forvaltning av utmarksressursar og oppretting av bygdebruksområda er vi meir skeptiske. Dette bør vi i RV sette oss bedre inn i før vi tar eit endelig standpunkt.

Heaika Skum:

ERFARINGER FRA SAMETINGET

Sametinget har nå vært i funksjon i åtte år. RV har ikke stilt lister til Sametinget før nå i 1997. Men likevel har det vært en RVer på Sametinget de siste fire åra.

Heaika Skum fra Guovdageaidnu/Kautokeino blei valgt inn på Sametinget høsten 1993 på Guovdageainnu Dáloniid listu - Kautokeino fastboendes liste. I mars i år blei han ekskludert fra Dáloniid Searvi / Fastboendes forening, og han stiller nå som uavhengig representant ut valgperioden både i Sametinget og kommunestyret.

Heaika har samtidig vært landsstyremedlem i RV og han er nå medlem av interimsstyret for Sámi Rukkses Válgalihttu / Samisk Rød Valgallianse. Vi har bedt han oppsummere noen av erfaringene sine fra arbeidet på Sametinget.

Viktige saker i Sametinget

- *Hvilke av de saker Sametinget har behandlet til nå ønsker du å framheve spesielt?*

- I første periode (1989-93) var det bl.a. EU og EØS. Sametinget gikk nesten enstemmig mot EU medlemskap og med veldende flertall også mot EØS. Fra den tida jeg har vært i Sametinget vil jeg framheve Handlingsplan for samiske kyst og fjordområder og Samisk jordbruksplan. Disse planene har fått god mottakelse også i miljø som i utgangspunktet var skeptiske til Sametinget. Det viser at Sametinget er viktig både for den samiske, norske og kvenske befolkninga i primæringene.

Reindriftsspørsmål har vært diskutert flere ganger, og Sametinget har krevd større innflytelse over reindriftspolitikken. Her synes jeg Sametinget har vært for svak og ikke turt å kreve tak på antall rein pr. driftsenhet.

Skole - og undervisningsspørsmål har vært tatt opp i Sametinget. Blant annet i spørsmålet om samiske læreplaner for grunnskolen har Sametinget

Sameting og Storting

- *Du sitter nå både på Sametinget og i kommunestyret. Mange RV-ere har sittet i kommunestyret, men du er den eneste som har vært på Sametinget. Hvordan vil du sammenligne disse organa?*

- Sametinget kan enkelt sammenlignes med Stortinget, i og med at Sametinget er et landsomfattende samepolitisk organ. Likevel er det er forskjell fra Stortinget, i og med at de politiske diskusjonene foregår i Sametingets plenum, og ikke i utvalgene. Sametinget har ikke lovgivende myndighet og svært begrenset myndighet. Sametinget samles i plenum 4 ganger i året.

- *Sametinget er i hovedsak et rådgivende organ. I hvor stor grad har Sametinget fått innflytelse på vedtak som er gjort av Stortinget og andre sentrale organa?*

- Når det gjelder Sametingets avgjørende myndighet, gjelder dette bare ved tildeling av økonomisk støtte til samiske tiltak. Sametinget har kun rådgivende funksjon i forhold til Regjeringa. Det betyr at departementet kan omgjøre/forkaste Sametingets vedtak eller overse uttalelser fra Sametinget. Flertallet av Sametingets 39 representanter har gjentatte ganger tatt opp spørsmålet om større og avgjørende makt til Sametinget, og at Sametinget bør underlegges Stortinget. Så langt er ikke dette fulgt opp av Regjeringa. Spørsmålet om eventuell myndighetsoverføring til Sametinget er ikke fremmet

for Stortinget. Det har skjedd at departementet har omgjort vedtak som et enstemmig Sameting har gjort, eller at Sametinget ikke har fått uttale seg i saker som har hatt stor prinsipiell betydning for den samiske befolkning. Om

Sametinget hadde blitt underlagt Stortinget direkte, ville det bl.a. bety at bare Stortinget kunne omgjøre de politiske vedtak som Sametinget har gjort. Sametinget ville da få større politisk innflytelse i saker som har betydning for samisk språk, kultur, næringer og samfunnsliv.

Representativt organ?

- Ved sametingsvalget i 1993 blei det bare avgitt 5613 stemmer. Har Sametinget legitimitet som organ for samene, innad og utad?

- Av de 7236 som var innskrevet i samemanntallet, var det 5613 (77,6%) som stemte ved valget høsten 1993. Ut fra offisielle kilder finnes det ca. 25000 samer i Norge i dag, men tallet er etter all sannsynlighet mye høyere. At samemanntallet ikke er større skyldes i stor grad myndighetenes fornorskningsspolitikk og negative handling av det samiske folk. Imidlertid er det mye som tyder på at sametallet vil øke betraktelig frem til valget høsten 1997. Her vil trolig den største økningen vil skje i de sjøsamiske områdene.

Skeptikerne og motstanderne av Sametinget og samiske spørsmål hevder at Sametinget ikke er et representativt organ fordi så få er registrert i manntallet. Det er et argument jeg ikke kan akseptere. Sametinget kan selv ta opp til behandling de saker som det ønsker. Selv om ikke alle samiske grupper i dag er representert på Sametinget har tinget behandlet saker også for disse. Her kan jeg spesielt nevne handlingsplan for samiske kyst og fjordområder og samisk jordbruksplan. Slik jeg ser det, er det kun motstanderne av Sametinget og samiske spørsmål som hevder at Sametinget ikke er et legitimt organ for samene. Det finnes selvsagt også enkelte grupperinger innad i det samiske samfunn som bruker slike argumenter, men det er stort sett de som selv, frivillig har valgt å stå utenfor. Jeg tror at det store flertallet av samene ser Sametinget som sitt øverste folkevalgte organ og jobber også for å øke både samemanntallet og valgdeltakelsen.

Hvem er same?

- For å stemme til Sametingsvalget må man være innskrevet i samemanntallet. Fra først måtte man erklære at man oppfatta seg som same og at minst en av besteforeldrene har samisk som hjemmespråk. I år er manntallsgrunnlaget utvida til også å omfatte dem som må tilbake til oldeforeldre for å finne samisk som hjemmespråk. I tillegg kan barn av dem som er innskrevet i samemanntallet skrive seg inn uten tilleggskrav. Har man nå kommet fram til de rette kriteriene eller bør disse utvides ennå mer?

- Kriteriene for å stå i samemanntallet skaper fortsatt problemer for det store flertallet samer. Da tenker jeg fortrinnsvis på kystområdene hvor det samiske språket, på grunn av fornorskinga, har vært borte i generasjoner. Disse er vokst opp i et norskspråklig miljø, og er gitt en norsk identitet. Dette har ført til at det store flertallet av kystsamene i dag har problemer med å kunne erklære at de oppfatter seg som samer. Mange av dem har heller ikke besteforeldre eller oldeforeldre som har hatt samisk som hjemmespråk. Dette skyldes den harde fornorskinga og stigmatiseringa denne gruppa har opplevd. Etter min mening bør dagens kriterier endres til at hver enkelt som ønsker å stå i samemanntallet må erklære at han / hun er same, uavhengig av forfedrenes språk. De inngifte i det samiske samfunnet har i dag ikke rett til å stå registrert i samemanntallet. Her bør det etter min mening gjøres en endring slik at disse kan stå i samemanntallet og stemme ved Sametingsvalgene. Ordningen fungerer i dag slik at den som er same kan stå i manntallet, mens ektefellen, som ikke er same, ikke har den samme rettigheten.

Dette fører til at mange sameer som er gift med en ikke-same derfor lar være å skrive seg inn i samemanntallet.

De fastboende og reindriffta

- Du blei valgt inn på et program om å fremme interessene til de fastboende i Guovdageaidnu / Kautokeino. Hvordan har du markert dette i Sametinget og hva har du oppnådd?

- Begrepet fastboende eller dálon har tidligere vært benyttet som et skjellsord eller et nedsettende begrep om de fastboende (de som ikke driver med rein). Jeg har ved flere anledninger, både i og utenfor Sametinget, tatt opp spørsmålet om rettigheter for den fastboende befolkning. Fastboendes forening ble etablert i 1989, og jeg ble valgt inn på Sametinget ved valget i 1993. En viktig sak som jeg tok opp i Sametinget, var spørsmålet om stasjonær reindriffta for de fastboende i Óihçčajávri. Mitt forslag ble vedtatt, og landbruksdepartementet fulgte opp Sametingets tilråding da de behandlet saken. Jeg har imidlertid tatt opp flere viktige saker, men blitt avvist av Sametingets flertall. Bl.a. har eg foreslått ein samisk natur- og miljøvernplan, men det ville dei ikkje ha.

- Innafor Fastboendes forening har det vært uenighet om en del av de sakene du har stått for, og til slutt blei du ekskludert. Hva har vært de viktigste stridsspørsmåla og hva var det som til sist førte til at samarbeidet sprakk?

- Det er to saker som gjorde at årsmøtet i Fastboendes Forening gikk til det drastiske skrittet å ekskludere meg som medlem. Det var at jeg, i følge de 10 medlemmene som ekskluderte meg, hadde vært for restriktiv i forhold til motorisert ferdsel i utmark og at jeg hadde støttet reindriffta da spørsmålet om gruvedrift ble behandlet i tmarksstyret. Det ble ikke akseptert at jeg satte miljøvern så høyt at det medførte reduksjon i bruken av motorkjøretøyer, både sommer og vinterstid. Enkeltmedlemmer i Fastboendes forening mente at jeg burde tenke på lokalbefolkningas rett til motorisert ferdsel i utmark fremfor å følge et lovverk som de mente ikke var tilpasse lokale forhold i Kautokeino. Det andre var at jeg gikk mot en søknad om dispensasjon til motorferdsel fra et gruveselskap som ønsket å drive prøveboring midt i under reindrifftas vårflytting. Argumentet fra medlemmene var at jeg valgt inn på fastboendes liste, og dermed ikke burde bry meg med reindrifftas problemer. Jeg ble ekskludert som medlem, hvor den nyvalgte lederen i foreninga også oppfordret meg til å trekke meg fra alle politiske verv. Det kan nevnes at jeg sitter som representant i Sametinget, kommunestyret, utmarksstyret og varamedlem til dispensasjonsutvalget.

RV på Sametinget!

- RV har tidligere ikke villet stille til sametingsvalget. Hvorfor har man endra syn på dette?

- RV, NKP og SV har så langt ikke har stilt liste til Sametingsvalgene. Argumentene har vært at de «norske» partiene ikke burde stille til valg til et samisk parlamentarisk organ. Som kjent stilte jeg til valg på en tverrpolitisk bygdaliste og kom inn på Sametinget. I løpet av denne perioden har jeg som RV-er erfart at det har vært vanskelig å få gjennomslag for vårt syn i en del kontroversielle saker. Jeg har måttet «svelge noen kameler» underveis - og føler vel at jeg, i enkelte saker, har blitt tvunget til å fremme syn jeg ikke har stått inne for. Ut fra denne erfaringen, mener jeg at tverrpolitiske lister ikke er noe godt alternativ. Vi i RV har en samepolitikk som vi trygt kan stå fram med. De gangene jeg har fremmet RV's syn, har jeg fått positive signaler fra folk på grasrota. Dette mener jeg viser at RV behøves som et alternativ - også i samepolitikken. Vi er mange RV- sameer som ønsker å være med på å utforme framtidens samepolitikk. Det kan vi bare få anledning til dersom vi deltar på den samepolitiske arenaen som har innflytelse. Vi ser faren for at norske politiske parti skal bestemme samepolitikken slik at de

samiske representantene blir statister. Derfor har vi oppretta Samisk Rød Valgallianse som utformer RVs samepolitikk.

De andre partiene har stilt lister til Sametingsvalgene, og i dag er både Senterpartiet og Arbeiderpartiet representert på Sametinget. Arbeiderpartiet sitter i dag som nest største gruppe i Sametinget. RV er det eneste partiet som konsekvent har jobbet både mot EU og EØS. Jeg mener at det er like viktig å få inn konsekvente neifolk på Sametinget som på Stortinget.

Intervju ved Jon Arne Jørstad og Svein Lund

Svein Lund:

RETTE TIL EIN SAMISK SKOLE

Når ein snakkar om samiske rettar, snakkar ein ofte først og framst om retten til land og vatn, retten til ressursane. Utan det materielle grunnlaget for eit næringsliv i dei samiske områda kan ikkje den samiske kulturen eller språket overleve.

I marxistisk teori snakkar ein om basis og overbygging. Mellom dei er det eit dialektisk forhold; overbygginga bygger på basis og virkar tilbake på denne.

Kulturelt hegemoni

Sidan vikingetida har norske høvdingar, seinare danske embetsmenn, russiske tsarar, finske nybyggerar og svenske skatteopprevarar, nessekongar, trålarreiarar og internasjonale gruveselskap rana til seg av naturrikdommane i Sápmi.

Drivkrafta har vore økonomisk vinning. For å oppnå dette har dei brukt våpenmakt, lovar, svindel og bedrageri.

Men hovudmetoden har vore å ta frå samane kulturen, språket, identiteten og trua på seg sjølve. Kampen om det kulturelle hegemoniet har vore heilt sentral i kampen om Sápmi.

Dei to viktigaste midla i denne kampen har vore kyrkja og skolen. Frå starten var kyrkja og skolen samanvakste som siamesiske tvillingar, eller som eit tohoda troll eller stállu.

Blant dei herskande i landa som delte Sápmi mellom seg var det aldri tvil om målet: legge landet under seg militært og økonomisk, legge folket under seg kulturelt og språklig. Derimot sto det frå starten på 1700-talet til slutten på 1800-talet ein stadig intern kamp i den norske herskarklassen om midlene: direkte eller indirekte fornorsking. I lys av den steinharde fornorskinga som etter kvart vann fram har derfor dei som sto for den indirekte fornorskinglinja blitt ståande som "samevenner", slik som Thomas von Westen, Stockfleth, Friis m.fl. Dei hadde ei dobbel rolle; på eine sida sto dei på den norske herrefolkstenkinga, misjoneringa og seinare sosialdarwinismens grunn, på andre sida gjorde dei verdifullt vitenskapelig arbeid med å samle og dokumentere kunnskapar om samisk kultur, språk og samisk religion, dei skapte eit samisk skriftspråk i ei tid da samane sjølve ikkje var i stand til dette. Dette har gjort at størsteparten av den kunnskapen vi har om tidligare samisk historie bygger på opplysningar frå herrefolket og er sett gjennom auga deira.

Kampen sto om samane skulle få lov til å bli kristna og kulturelt fornorska på samisk eller ikkje, om dei skulle be Fadervår eller Áhççimin.

Samisk motstand

Først på 1900-talet reiste det seg ein samisk motstand. Blant disse pionerane i tida 1905-25 er det i alle fall fem namn som alle bør kjenne til: Anders Larsen, Isak Saba, Elsa Laula Renberg, Henrik Kvandahl og Per Fokstad. Det er nok ikkje tilfeldig at fire av dei var lærarar. Og skolepolitikken var ein av hjertesakene deira.

Men mot den knallharde fornorskingspolitikken blei dei fleste av dei på defensiven, og klarte ikkje å utforme eit sjølvstendig alternativ. Den som klarte det var Per Fokstad, trulig den fremste samiske skolepolitikar gjennom tidene. Han som "*sto bak forslaget om en samisk skoleplan som skulle verne den samiske egenart og livsform. Han ønsket en barneskole bygget på samisk grunn med samiske lærere. Norsk ville han først innføre fra femte skoleår.*" I artikkelen "Det samiske nasjonalproblemet sett innifrå" gjør han greie for noko av programmet sitt for ein skole som bygger på undervisning i og på samisk på alle nivå, på samisk forteljetradisjon, joik m.m.

Fokstad kjempa for synet sitt bl.a. i Samordningsnemnda for skoleverket av 1948, og vant langt på veg fram i denne nemnda. Men motstanden blant lokale politikarar var så stor at få av forslaga blei gjennomført i praksis i første omgang.

Eg skal ikkje gå vidare på fornorskingshistoria, bare oppmode alle til å lese Eivind Bråstad Jensen si bok: "Fra fornorskingspolitikk til kulturelt mangfold".

Eg skal heller ikkje gå inn på trinna i kampen om å få undervisning i samisk og på samisk og kordan denne stegvis har vunne fram frå 1967 og fram til Stortinget i vår trulig vil vedta individuell rett til opplæring i samisk.

For dei som sjølve ikkje er i samisk skole som lærar eller elev er det kampen om språket som fag og undervisningsspråket som er best kjent. Det er denne kampen og dei faktiske resultata som og er lettast å dokumentere statistisk. Eg skal her heller ta for meg om den kampen som er minst like viktig: Kampen om det samiske innhaldet i skolen.

Folkeretten

ILO-konvensjon 169 art. 27 slår fast at urfolk har rett til eit sjølvstendig utdanningsverk. Men den norske staten har aldri vore i nærleiken av å oppfylle eller ville oppfylle denne.

Ka er så ein samisk skole?

Dette er eit spørsmål som dei siste åra har blitt stilt på atskillige konferansar, seminar og møte arrangert av forskjellige statlige og samiske organ. Eg skal forsøke å gi nokre punkt frå denne debatten:

Ein samisk skole har aldri eksistert.

Skolen er innført av kolonimaktene og fungerer framleis i hovudsak på deira premiss. Anten fordi staten ikkje tillet anna eller fordi samiske lærarar er så oppflaska i og indoktrinerte av den norske skoletradisjonen at dei ikkje ser andre måtar å jobbe på.

Eg vil påstå det er både-og.

Når det gjeld det å sjå andre måtar å jobbe på skjer det mye nytenking, både i miljøa rundt Samisk høgskole og Samisk utdanningsråd og rundt om i skolar, barnehagar og språksentra, særlig i dei samisk områda som langt på veg er språklig fornorska, slik som Porsanger, Unjárga, Gáivuotna og Skánit.

Dette kan vere interessant nok å studere, eg vil her tilrå boka "Duostta hupmat / Våg å snakke".

Det vesentlige i denne samanheng er å sjå på dei formelle hindra som norske styresmakter set opp for arbeidet i retning av ein samisk skole.

Ka må så til for at vi skal kunne snakke om ein samisk skole?

Først: det er ikkje ein norsk skole som undervisas på samisk.

Det er ein skole som bygger på samisk kultur, samfunns- og næringsliv.

Skolen skal gi haldningar, kunnskap og ferdigheiter, alt dette må ha eit samisk utgangspunkt.

Av innhaldet han ein nemne:

samisk næringsdrift i primærnæringane, reidskapar i samisk fiske, jordbruk, reindrift naturbruk og naturforvaltning, religion (samisk religion og læstadianisme) og anna folketru, sagn / eventyr / forteljartradisjon, joik / samisk musikk, duodji, samiske institusjonar osv.

Ein slik skole krev ikkje bare samiske elevar og lærarar og lærebøker, men og bl.a.:

- eigne samiske fag
- eigne samiske læreplanar.

Ein samisk skole krev og høve til å bruke eigne undervisningsmetodar og eiga form for organisering av skolekvardagen. Han krev at ein langt på veg opphevar det kunstige skiljet mellom skole og heim, mellom skoletid og fritid, mellom lærarar og andre kunnskapsformidlarar.

Ein samisk skole betyr samisk styring. I praksis betyr det at det er Sametinget som har myndigheit til å godkjenne linje- og fagtilbod, læreplanar (generelle og i einskilde fag), fag- og timefordeling, krav til lærarar osv. Samisk Utdanningsråd, styret for dei samiske vidaregåande skolane osv. må vere underlagt Sametinget, og KUF skal ikkje kunne overprøve nokre av disse organa.

Hernes som fornorskar

Kampen for ein meir samisk skole gikk sakte, men eintydig framover i tida 1967-1993. Da satte reaksjonen inn under leiing av Gudmund Hernes, den største fornorskar i skolehistoria sidan skoledirektørane Bernt Thommassen og Christian Brygfjeld (1902-1932).

Hernes sette igang ei gjennomgripande reformering av heile skoleverket med tre hovudmål:

- samordning av utdanninga frå barnehage til universitet
- auka fellesstoff og teoretisering av yrkesfaga
- nasjonal einsretting

For dei samiske skolemiljøa er det to reformar som er av avgjørande betydning:

Reform 94(vidaregåande skole) og Reform 97(grunnskolen)

Eg vil her nytte professor Anton Hoem sine ord: Ved starten av ei kvar skolereform har sentrale styresmakter igjen glømt at det bur samar i Noreg. Ein kan diskutere om dei har glømt eller oversett bevisst, resultatet er det samme.

Gjennom Reform 94 skulle talet på linjer reduseras kraftig. Da forsvann duodji grunnkurs, det einaste gjenverande særleine samiske grunnkurset etter at reindrift gk var lagt under naturbruk gk nokre år før. KUF ville først og fjerne reindrift vk1.

Samtidig skulle vk2 i yrkesfag erstattas med lærlingeordning. Konsekvensen var altså å fjerne reindrift som eiga utdanning i vidaregåande skole, samtidig som 3-årig duodji-utdanninga i skole blei redusert til 1 år.

Samiskfaget eksisterte ikkje i dei fag-og timefordelingane som KUF først sendte ut som direktiv til dei samiske vidaregåande skolane. Samiskfaget har ikkje blitt anerkjent som eit fag av verdi, bare som eit tilleggstilbod. Samisk har frå 1994-97 vore det einaste språket som ikkje har vore anerkjent som eit av tre språk ein må kunne for å få studiekompetanse. Elevar med samisk og norsk (22 timar i AF over 3 år) har ikkje fått noko tilleggspoeng for dette i forhold til elevar med bare norsk (14 timar).

Derimot blei ein underlagt eit svært firkanta regelverk for kas fag som kunne godkjennas med felles pensum på opp mot 100% i kvart fag. Det er knapt naudsynt å fortelle at det samiske innhaldet i disse læreplanane varierte frå 0 til nokre få promille.

Eit av resultatata var at særleine samiske studieretningsfag for AF no ikkje lenger var godkjente og måtte erstattas med ordinære fag for norske skolar.

Ved Samisk vidaregåande skole og reindriftskole vil eg anslå at Reform 94 halverte det særleine samiske ved denne skolen. Reformen avskaffa med eit slag resultatata av det utviklingsarbeidet som blei dreve frå slutten av 80-talet fram til 1994.

KUF har satt igang eit større arbeid med evaluering av Reform 94, men resultatata for samisk utdanning ville dei ikkje ha evaluert. Styret for dei samiske vidaregåande skolane har lenge forsøkt å få til ei slik evaluering, når dette skrivas er det enno uklart om dei når fram.

Ikkje før var Reform 94 i gang, så kasta Hernes seg over grunnskolen, like offensivt mot alt som smaka av særleig samisk. I motsetning til vidaregåande hadde grunnskolen frå 1988 hatt egne samiske læreplanar i sentrale fag. Disse skulle no bort.

Men i motsetning til det som skjedde med Reform 94 hadde no samiske skolefolk og politikarar vakna, og sette seg på bakbeina. Resultatet var at ein fikk fortsette med samiske læreplanar. Disse blei laga i full fart og først da Sametinget sette foten ned, godtok KUF at det måtte vere ein fellesdel for disse.

Denne blei derfor laga etterpå, heilt motsett av den norske læreplanen der fellesdelen blei skreve først som grunnlag for læreplanane i dei einskilde faga. Slik sikra ein seg at grunnlaget for samiske læreplanar i dei einskilde faga ikkje var den samiske, men den norske fellesdelen og dei norske læreplanane for samme eller tilsvarande fag. Men langt i frå alle samiske elevar nyt godt av dei samiske læreplanane. Kem dei skal gjelde for er enno ikkkje avklart, men KUF forsøker no å innsnevre dette så mye som råd.

Det neste slaget om samisk utdanning blir stortingsbehandlingen av Opplæringsloven. Det forslaget som blei lagt fram i 1995 inneheld nokre skritt i rett retning, men ut i frå den gjennomgripande reformen av skoleverket som no blir gjennomført, er disse skrittane ganske små.

Den viktigaste endringa er å innføre individuell rett for samiske elevar til undervising i samisk. I Odelstingsproposisjonen om Opplæringsloven, som blei lagt fram rett før påske, er dette retten foreslått beholdt, men ellers er denne eit stort skritt bakover. Etter at samiske læreplanar no synas å vere godkjent for grunnskolen, snakkar ein her ikkje om samiske læreplanar, men om "samiske læreplantillegg". Mens utreiinga frå 1995 foreslo å legge oppnemninga av Styret for dei samiske vidaregåande skolane til Sametinget, vil KUF no legge ned dette styret og overføre skolane til Finnmark fylkeskommune, noko som vil fjerne det lille sjølvstendete disse skolane har.

Min konklusjon er at regjeringa sin politikk er todelt: Ein vil styrke retten til språkopplæring, for på det viset å kunne gi eit godt inntrykk av at staten tar vare på minoritetane. Derimot vil ein fjerne alt særleg samisk lærestoff og pensum som kan bidra til å styrke samisk identitet og bevisstgjøring. Vi er tilbake til Stockfleth og Friis: Samane skal fornorskas - på samisk.

"FOLK OG FINN"

RASISME MOT SAMANE I NOREG

Innleiing på konferanse for SOS rasisme, Stavanger 15.2.1997

Buore beaivvi! Mu namma lea Svein Lund ja mun lean biru dápa. Mun orun Guovdageainnus ja bargan oahpaheaddjin Sámi joatkkaskuvllas ja boazodoalloskuvllas.

Ipmirdehpet go sámegiela? Geiget giejðaid dii geat ipmirdehpet maid mun lean lohkan dál!

Ingen (?!). Eg ba altså dei som forsto ka eg sa om å rekke opp handa. Dokker var no utsett for det mange samiske elevar har vore utsette for da dei byrja på skolen, nemlig å ikkje forstå noko. For dokker varte det bare få sekund, for dei kunne det vare i fleire år.

Det er ein del av historia om den norske rasismen i Sápmi. I våre dagar er dette historie. Dei fleste samisktalande ungar får si første undervisning på samisk, i tillegg forstå dei mye meir norsk enn 6-7-åringar gjorde for ein generasjon eller to sia. Men rasismen er ikkje borte. Han har bare funne nye former.

Rasisme?

Nei, det kan dokker da ikke meine!

Her i bygda har vi bestandig hatt et godt forhold til finnan. Dem e nu så arti når dem kommer ned til kysten på våren i sine fargerike kostyma. Vi bruke bestandig å kjøpe reinkjøtt av finnan. Først så må han gammel-Jussa få ein velkomstram, litt prennvin gjør godt i groppen og så blir reinsteika pilliar og pilliar etterså han Jussa får tram.

(Og nu som man får så billig russesprit kan det vere ei god investering.)

*Nu skal man vere litt forsiktig med finnan. Du vet dem kan nu litt a kvert. Han Sedolf, bror min borti Gorrвика, hadde nu eit lite samanstått med finnan i fjor da han skaut litt i lufta for å jage rein ut av jordet sitt. Han va'ke meir enn kommen sæ i hus før fekk han så besætt ont i hjerterota og sidan har han ikke vorre meir enn knaft halv mann. Ja, ikkje det at æ **vet** det e finnan som ha ganna han, men æ **trur** no mitt.*

Ja dem e nu arti av og tel, på den der ubehjæpelige norsken sin. "Det ikke være Mikkel sin rein", sir han Mikkel når æ vise han de skamfærte tulipanen som kjerringa planta i vår og som reinen har spist med blomst og blad. "Det ganske være pror min sin pror sin rein."

Om æ kan samisk? Næ, ka æ skoill med det? Nu, litt lært man sæ jo i ungdommen når man skuill kom sæ under holbien tel finnjenten. "Atte munnje cummá!" sa vi, og fikk vi ikke sa vi "Atte munnje cummá båtaraíggis!"

Om ganske det e nokka same i mæ og? Nei vet du ka, nu skal man ikke græve længe i slekta før komagruppan stikk fram, så dauingan på kirskegården får no ligge i fred for mæ.

Du får no ha det. Det va no steikande artig å prat med dæ, din tjyffin.

Dette var ein liten smakebit frå kvardagen i Nordnoreg, eller om eg tør å seie det, kyst-Sápmi. Historia har eg sett saman sjølv, men eg trur eg kan seie at ho er ganske realistisk, og alt anna enn satt på spissen. Både eg og mange av dokker har sikkert hørt det som er mye verre.

Er dette rasisme? Det e dokker som e ekspertar på rasisme her, så det får dokker avgjøre.

I dei siste åra har det blitt utvikla eit nyord for å bortforklare rasismen. "Fremmedfrykt" heiter det no. Om disse bortforklararane hadde studert nordnorske folkelige haldningar til samane gjennom tidene, ville dei sikkert kunne kalla ein del av dei og for framandfrykt. Ein frykta ganning, rein på jordet, seinare og samisk stat med tvangssamifisering i skolen og forbod mot stangfiske i Stuorajávri og Storvannet utan attest frå samemanntallet. Eg vil hevde at denne frykta er omtrent like mye basert på realitetar som Fremskrittlaget eller Fedrelandspartiets redsel for muslimsk stat med fri heroin og alkoholforbod i Noreg.

Så skal dokker få eit par gode gamle nordnorske ordtak før vi går vidare:

"Det er forskjell på folk og finn."

"Først folk, sia finna."

"Det er godt nok for finnan."

Ved sida av den folkelige rasismen og fordommane har det vore ein akademisk, vitskapelig eller kvasi-vitskapelig rasisme, med nære forbindelsa til statsmakta med "alteret, tronen og pengeveldet" eller "bibel, brennevin og bajonett".

Vi skal no gjøre eit langt sprang i tid og rom.

Kolonialismen

Frå 1400-tallet starta europearane for alvor å erobre og legge under seg område i andre verdsdelar. Frå først av var det jakta på mineraler som gull og sølv, krydder og skjeldne varer som elfenbein og kvalrosstenner som var drivkrafta bak denne ekspansjonen. Seinare blei det råvarer for den veksande industrien i dei sentrale kolonimaktene, bomull, olje, kautsjuk, tømmer, osv. Cortes rana gullet i Inkariket rundt år 1500. I 1997 grev RTZ ut gull på Øst-Timor og vil starte opp i Finnmark.

Kolonialismen fann etterkvart andre former, ein klarte å utbytte dei såkalla u-landa utan at dei var formelt koloniar.

I nokre av koloniane hadde kolonistane bare eit tynt skikt av kvite på toppen, dei var administratorar, misjonærar og militære, slik som i India og dei fleste land i Afrika der dei kvite aldri blei meir enn ein prosent eller to av befolkninga, og der dei aller fleste av dei forsvann med avkoloniseringa. I andre koloniar tok koloniseringa form av ei massiv innvandring av kvite settlarar. Her blei ofte den opprinnelige befolkninga heilt eller delvis utrydda gjennom krig, jakt, sjukdommar, sult eller dei gikk opp i innvandrarbefolkninga gjennom blandingsekteskap der innvandrankulturen dominerte.

Vi har blitt så blinde at vi må snu alt på hovudet og gå til det ytre for å forstå det indre. Det er ganske lett for nordmenn å fordømme koloniseringa av fjerne verdsdelar. Verre er det å sjå det som har skjedd og stadig skjer på heimebane.

Den norske rasismen er gamal og har klar samanheng med Noreg si rolle i indre og ytre kolonisering. I store delar av dansketida var Danmark ei kolonimakt, med koloniar i Afrika (Gullkysten, noverande Ghana) og i Vest-India. Danske skipsreiarar, handelsfolk og adel tjente store pengar på slavehandelen. Sidan Noreg var under Danmark fritar vi oss sjølve lett for all historisk skuld i dette, og gløymer at ein stor del av slaveskipa var norske.

For å halde oppe denne inntektskjelda var det heilt naudsynt at dei "ville" svarte blei oppfatta som undermenneske.

Samtidig foregikk det ei kolonisering i nord. Der var det og undermenneske, dei var ville, hedningar og områda deira var rike på ressursar.

Koloniseringa tok etter kvart forskjellige former:

1. Plyndring

Denne starta alt i vikingetida. Samane jakta på pelsdyr og skinna kunne dei norske handelsmennene selge dyrt nedover i Europa.

2. Skattlegging

Skattlegginga var ei plyndring i meir organiserte og "siviliserte" former. Samane ga frå seg ein stor del av det dei kunne fange fordi dei visste at ellers ville staten sine menn ta alt. "Finneskatten" var hovudgrunnlaget for at nokre nord-norske stormenn (Hålvøygjarlane) allereie på den tida Noreg blei samla til eit rike var blant dei rikaste og mektigaste i landet.

3. Handel

Handel kan jo vere til fordel for begge partar, men trugsmålet frå skattlegging og plyndring gjorde at handelen gjerne blei på storsamfunnet sine vilkår og såleis ein del av plyndringa.

4. Tvangsarbeid.

Denne metoden blei forholdsvis lite brukt, men bl.a. i sølvgruvene i Nasafjäll i Nord-Sverige er det kjent at samar blei tvungne til malmtransport med rein.

5. Kristning.

Kristninga var ein metode for å få samane meir medgjørlege så dei lettare skulle underordne seg øvrigheita. Det var og eit ledd i utviing av landområdet. Dei som var kristne blei rekna som undersåttar og statsborgarar og i eit grenselaust område var det gjerne kyrkja si framrykking som synte ka for ein stat som hadde mest makt. Dette gjaldt særleg overfor det ortodokse Russland, der styresmaktene brukte kvar sin variant av kristendommen til å utvide området sitt. Som i Afrika og Amerika kom kolonistane samtidig med "Bibel, brennevin og bajonett."

7. Nydyrking

Som dei amerikanske settlarane på prærien og dei engelske og nederlandske i Sør-Afrika fikk vi norske settlarar i Troms og Finnmark og svenske og finske i Norrbotten og finsk Lappland. Denne nydyrkinga blei på 17-1800-tallet kalt med sitt rette navn; kolonisering. Dette var koloniveldet si glanstid i verda og ingen så noko gale i å kolonisere. Det blei også samanlikna direkte fra kolonistane si side. "Vi har ett Indien i norr" er eit kjent sitat frå ein svensk adelsmann som på den tida propaganderte for at Sverige skulle utnytte "Lappmarken" bedre.

For få år sidan feira ein i indre Troms 200års jubileet for koloniseringa av Bardu og Målselv. Like etter feira ein i Spania og Latin-Amerika 500-års jubileet for Columbus.

6. Fornorsking

Skulle dei samiske områda i nord bli uomtvistelig norske, måtte befolkninga bli norsk. Derfor starta ein på 1700-talet ei målmedviten fornorsking. Ei tid vakla styresmaktene i kor hard og direkte fornorskinga skulle vere, men frå rundt 1880 var det full semje om at både hard og fullstendig fornorsking måtte til. Da blei det forbode å bruke samisk og kvensk i skolen, "mer enn uomgjengelig fornødent for at forklare det der var uforstaaeligt for børnene". Etterkvart forsvann dette forbeholdet og, og fleire generasjonar med samar møtte ein skole dei forsto lite eller ingenting av.

Fornorskinga hadde som mål å få den samiske kulturen og det samiske språket til å forsvinne heilt. Dette blei bl.a. uttalt heilt klart av Stortingsrepresentant, seinere statsminister Johannes Steen, Venstre, i ein stortingsdebatt i 1863:

"Det er en misforstaaet Humanitet at søge at kalle tillive og nære denne Nationalitet.. Den som stræbte at opelske den lappiske Nationalitet, var deres værste Fjende, thi han indviede dem til Undergang... Den eneste Redning for Lapperne var at absorberes af den norske Nation."

Først på slutten av 60-talet blei det igjen opna for ei viss undervisning i og på samisk i barneskolen.

7. Ressursran

Det var vilt- og fiskeressursane som først trakk skandinavar nordover. Pelsdyrbestanden blei i stor grad utrydda på 15-1600-talet, noko som var med å tvinge det tidligare veidefolket over på reindrift og jordbruk.

Kampen om fiskeressursane pågår framleis for fullt. Mens vestlendingane har overtatt større og større del av både fiskeflåten og fiskeindustrien, må samiske fjordfiskarar gi opp fordi dei blir nekta å fiske, får kvotar dei ikkje kan leve av eller ikkje får levert fordi fiskebruka er konkurs. Mens Jan Henry T. Olsen sa det er for mange sjarkar slapp han Kjell Inge Røkke til for fullt.

Mineralutvinning i samiske område har røter tilbake til Nasafjäll på 1600-talet og Røros på omtrent samme tid. Sør-Varanger var ein samiskdominert kommune heilt til jerngruvene starta opp først på 1900-talet. I dag står kampen om dei multinasjonale konserna Rio Tinto Zink, Ashton Mining og DeBeers skal få spa opp Finnmarksvidda etter diamanter. Om Stortinget vedtar forslaget til ny minerallov vil det vere fritt fram for dei.

Den rasistiske ideologien

Denne koloniseringa hadde vore umogleg utan ein rasistisk ideologi, utan at denne rasistiske ideologien gjennomsyra statsapparatet og hadde stor gjennomslag blant folk flest i kolonimaktene og særlig blant settlarane, anten det no var i Zimbabwe eller i Bardu. Dei skulle bygge ut og opprettholde eit redselsvelde ute, med ran og tjuveri, slavearbeid, massakrar og utsulting. Samtidig skulle dei heime halde oppe ein rettsstat der folk heldt seg på plass i trua på at øvrigheita var av Gud eller seinare at dei levde i eit demokrati. Kristendommen forkynner nestekjærleiken og at alle er like for Herren. Dette hang sjølv sagt ikkje i hop. Det kunne bare henge i hop på eit vis; ved at dei svarte, brune, gule, raude, irar, samar, sigøynarar, jødar, muslimar, osv osv, dvs mesteparten av folka i verda, blei definerte ut av det gode selskapet og gjort anten til undermenneske eller ikkje-menneske.

Vi skal sjå litt på ka nokre av disse maktpersonane har sagt om samar og andre underlegne folkeslag: Den største kolonimakta og slavehandlarmakta var Storbritannia, og dette landet har trulig meir enn noko anna bidratt til utbreiinga av rasistisk ideologi i verda.

Ein vitenskapsmann i England heldt i 1866 eit foredrag i etnologisk selskap i London om rasane, som han delte inn i ville, halviviliserte ogiviliserte. Om dei ville sa han: *"De er uten fortid og uten framtid. Som andre langt edlere raser før dem, er de dømt til rask, total og ufrakommelig utrydding, hvilket kanskje er et ledd i menneskhetens høyere bestemmelse."*

Dette synet hadde støtte heilt opp i toppen i dei store kolonimaktene:

"Man kan grovt dele in verdens nasjoner i de levende og de døende."

Lord Salisbury, Englands statsminister, 1898

Denne utryddinga var ikkje bare teori, den var praksis nesten overalt der die mektige europeiske statane la under seg mesteparten av Afrika, Amerika og Asia. I Tasmania i Australia blei urbefolkninga totalt utrydda slik at det ikkje finst ein einaste tasmanar igjen.

I Amerika blei indianarane reduserte til en liten brøkdell, ikkje bare gjennom krig og sjukdommar, men og gjennom direkte jakt og massakrar som ikkje sparte verken kvinner eller barn. Da Columbus kom til Amerika talte mayaane, aztekarane og inkaane tilsaman 70 millioner. Etter 150 år var det bare 3,5 millioner igjen.

På 1500-tallet gikk det ein alvorlig diskusjon i den katolske kyrkja om indianearar var menneske eller ikkje.

Det var ein ting som kunne forsvare at dei "ville" kunne få leve: Kolonistene kunne bruke dei til slavearbeid:

"Ingen falsk filantropi eller raseteori kan overbevise fornuftige mennesker om at bevaring av noen stamme av Afrikas kaffere er viktigere for menneskeheten enn utbredelsen av de store europeiske nasjonene og den hvite rasen overhode."

"Først gjennom at den innfødte lærer seg å i den høyere rasens tjeneste å produsere verdier, får han moralsk rett til å være til."

Paul Rohrbach: Den tyske tanken i verden, 1912

Over 10 millioner afrikanarar blei førte til Amerika som slavar, i tillegg blei fleire millionar drepte eller døydde under transporten over havet.

Den dansk-norske staten og den norske skipsfarten var blant dei som tjente store pengar på slavehandelen.

Mange av dei største engelske selskapa i dag blei bygd opp på slavehandelen. Dei har aldri blitt straffa eller fått fortjenesten inndradd.

Slavehandelen og slavearbeidet på bomullsmarkene i dei amerikanske sørstatane la grunnlaget for den industrielle revolusjonen og for todelinga av verda i industrialiserte og ikkje-industrialiserte land, i rike land og fattige land.

Den rasistiske ideologien og denne utviklinga er uløyselig knytta til kvarandre.

Noreg var slett ikkje upåvirka av dette. Her er eit utdrag fra ei bok som kom i 1895:

"De stakkars mennesker trenger bekleddning og mye annet, som de kanskje ikke har hatt noen ide om. De har vært uvitende om hva et menneske behøver. Alle siviliserte folkeslag kappes om å lære dem det. Vi forlanger ikke stort annet enn at de skal bytte varer med oss. Hvis de ikke har noe å gi i bytte, får de finne seg i å gi plass for folk som har større behov og derfor vil arbeide mer."

Slår ein opp i Store Nordiske Konversationsleksikon fra 1920 kan ein lese under "neger":

".. er livlig, lyrisk, barnlig, elsker musikk, lærevillig, men ikke utholdende, heller ikke videre utviklingsdyktig."

Men ikkje bare ute i den store verdavar det hørare og lågare rasar.

Også i Norge var det minst to slags folk: Her var kortskallar og langskallar.

Kor fann vi så disse?

Langskallane bur på Austlandet, dei har smalt ansikt, kvit hud, lyst hår og blå auga. Dei er hardføre, uavhengige og har respekt for kvinner.

Kortskallane bur på Vestlandet, dei har rundare ansikt, breiare nase og mørkare hår. Dei er mistruiske, engstelige, slavar av folkeskikken, dei er trege, manglar humor, har eit vikande blikk og er religiøse.

Men verre enn vestlendingane var nokre sære folkeslag i Nord som var enno meir kortskalla:

"Finnerne (samene) synes at være svagt udviklede baade i aandelig og legemlig henseende...

Nordmændene er de to andre racer overlegne, ogsaa i aandelig henseende synes den norske befolkning at være høit begavet, ... finner og kvæner, hvoraf navnlig de første gjør et overmaade usympatisk indtryk ved sit uskjønne og fremmedartede utseende ...

Kvænene er gjennomgaaende slanke og velbyggede..., men man savner hos dem det kraftige, mandige træk som i saa høi grad udmerker nordmændene og med en gang stempler dem som den herskende race."

"Østsamene er en lavstaaende race, uden livskraft og uden fremtid... Deres ansigter er ofte plumpe og uskjønne med bred næse og fremstaaende mund, og stemmen hes, som de havde forskreget sig"

Professor Amund Helland: Topografisk-Statistisk Beskrivelse over Finnmarkens Amt, 1906

Disse undermenneska kunne sjølvsagt bare bergas med å gjøre dei så like herrefolket som råd.

"Det er en misforstået Humanitet at søge at kalle tillive og nære denne Nationalitet.. Den som stræbte at opelske den lappiske Nationalitet, var deres værste Fjende, thi han indviede dem til Undergang... Den eneste Redning for Lapperne var at absorberes af den norske Nation."

Stortingsrepresentant, seinare statsminister Johannes Steen, Venstre, i stortingsdebatt i 1863

"Lappfolket er et barnefolk i mer end en henseende. De står som folk på barnets umiddelbare, naive, uudviklede standpunkt, og det er fornorskningens formål at bringe dem frem til mands modenhet - om da dette er muligt. Dette er et stort og varigt mål å arbeide for."

Prost Gjølme, Sør-Varanger 1886

"Civilisationen er ubarmhjertig. Med sin damp og elektricitet slaar den de svagere racer til jorden uden hensyn. Vi kan ikke altid forstaa hvorledes dette gaar for sig og hvorfor det maa saa være. Men det er nu engang saa... Mod civilisationen kan nomaden ikke kjæmpe. Hvis han ikke viger, da levnes han blott den ene udvei, at falle."

Professor Yngvar Nielsen, 1900

"Disse unyttige og skadelig omløbende lapper er det just som man ønsker å få ryddet av landet... Denne forjagelsen kan ikke skje på annen eller bekvemmere måte enn at deres gammer eller torvhytter blir nedrevne og oppbrendte."

Amtmanden i Nordlandene, Knagenhjelm, 1776

Eit av dei viktigaste virkemidla i fornorskninga var skolen, og der hadde ein ideologien i orden:

"De få individer som er igjen av den opprinnelige lappiske folkestamme er nu så degenerert at det er lite håp om noen forandring til det bedre for dem. De .. hører til Finnmarks mest tilbakesatte og usleste befolkning ... så snart de har kastet kuften og komagene, og fått trøye og støvler på, vil de ikke lenger vedkjenne seg sin avstamning."

Skoledirektør Chr. Brygfjeld, 1923

Eit slikt mindreverdige folk hadde sjølv sagt og eit mindreverdige språk:

F.eks. sa biskop J.C. Schönheyder rundt år 1800 om samisk språk at det var:

"aldeles ubrugt og uvant til aandelige Ideer" og "indskrænket til de sandselige og faa Ting hvormed disse uopdragne Mennesker i deres indskrænkende Brug av Naturen og Menneskelighedens Kræfter, behjælpe sig"

I 1920-åra var såkalla rasebiologi og rasehygiene fullt gangbar mynt i både politiske og vitenskapelige kretsar i Noreg. I 1926 ga militærlegen Halvdan Bryn ut boka "Troms fylkes antropologi" i serien Vitenskapssekretariatets skrifter, utgitt for Fritdjof Nansens fond. Der legg han fram resultat av skallemålingar og andre "rasebiologiske" undersøkingar på nordmenn, kvenar og samar i Troms og oppsummerer:

"... den norske race i Troms fylke for hvert aar som gaar blir mere og mere forurenset med fremmede elementer".

I samme boka forsøker han å besvise at nordmennene kom før samane, ikkje bare til Troms, men og til Finnmark.

Rasisme mot samane i dag?

Det var historia. Men lever så den anti-samiske rasismen i dag?

Den folkelige rasismen er langt i frå dau, sjølv om han har vore på retur dei siste 20 åra. Men det er meir interessant å sjå på den statlige rasismen, om det er slik at staten anno 1997 framleis fører ein politikk som uttrykker at samane er eit mindreverdige folk, den samiske kulturen ein mindreverdige kultur og det samiske språket eit mindreverdige språk.

Eg nemnde for ein lærar i samisk vidaregåande skole at eg heldt på å skrive ei innleiing om rasisme mot samane.

- Reform 94, sa ho, da må du snakke om Reform 94.

Eg kunne ha snakka om Samerettsutvalget, om media, om diskrimineringa av samiske fiskarar og kombinasjonsnæringar osv. osv. men eg skal nøye meg med det eine eksemplet på den levande rasismen av idag, Reform 94.

I koloniseringa av Sápmi har det vore brukt mange slags middel, våpenmakt, lovar, svindel og bedrageri. Men hovudmetoden har vore å ta frå samane kulturen, språket, identiteten og trua på seg sjølve. Kampen om det kulturelle hegemoniet har vore heilt sentral i kampen om Sápmi. For den norske staten handlar Reform 94 bl.a. om å beholde og styrke det kulturelle hegemoniet over det samiske folket.

For dei som sjølve ikkje er i samisk skole som lærar eller elev er det kampen om språket som fag og undervisningsspråket som er best kjent. Det er denne kampen og dei faktiske resultata som og er lettast å dokumentere statistisk. Eg skal heller snakke om den kampen som er minst like viktig: Kampen om det samiske innhaldet i skolen.

ILO-konvensjon 169 art. 27 slår fast at urfolk har rett til eit sjølvstendig utdanningsverk. Men den norske staten har aldri vore i nærleiken av å oppfylle eller ville oppfylle denne.

Ein samisk skole har aldri eksistert.

Skolen er innført av kolonimaktene og fungerer framleis i hovudsak på deira premiss. Anten fordi staten ikkje tillet anna eller fordi samiske lærarar er så oppflaska i og indoktrinert av den norske skoletradisjonen at dei ikkje ser andre måtar å jobbe på.

Eg vil påstå det er både - og.

Ka må så til for at vi skal kunne snakke om ein samisk skole?

Først: det er ikkje ein norsk skole som undervisas på samisk.

Det er ein skole som bygger på samisk kultur, samfunns- og næringsliv.

Skolen skal gi haldningar, kunnskap og ferdigheiter, alt dette må ha eit samisk utgangspunkt.

Av innhaldet han ein nemne:

samisk næringsdrift i primærnæringane, reidskapar i samisk fiske, jordbruk, reindrift naturbruk og naturforvaltning, religion (samisk religion+læstadianisme) og anna folketru, sagn/ eventyr/fortellertradisjon, joik / samisk musikk, duodji, samiske institusjonar osv.

Ein slik skole krev:

- eigne samiske fag
- eigne samiske læreplanar.

Ein samisk skole krev og høve til å bruke eigne undervisningsmetodar og eiga form for organisering av skolekvardagen. Han krev at ein langt på veg opphevar det kunstige skiljet mellom skole og heim, mellom skoletid og fritid, mellom lærarar og andre kunnskapsformidlarar.

Ein samisk skole betyr samisk styring. I praksis betyr det at det er Sametinget som har myndigheit til å godkjenne linje- og fagtilbod, læreplanar (generelle og i einskilde fag), fag- og timefordeling, krav til lærarar osv. Samisk Utdanningsråd, styret for dei samiske vidaregåande skolane osv. må vere underlagt Sametinget, og KUF skal ikkje kunne overprøve nokre av disse organa.

Kampen for ein meir samisk skole gikk sakte, men eintydig framover i tida 1967-1993. Da satte reaksjonen inn under leiing av Gudmund Hernes, den største fornorskar i skolehistoria sidan skoledirektørane i Finnmark i tida 1905-1925. Hernes sette igang ei gjennomgripande reformering av heile skoleverket med tre hovudmål:

- samordning av utdanninga frå barnehage til universitet
- auka fellesstoff og teoretisering av yrkesfaga

- nasjonal einsretting

For dei samiske skolemiljøa er det to reformar som er av avgjørande betydning:

Reform 94(vgs) og Reform 97(gs)

Eg vil her nytte professor Anton Hoem sine ord: Ved starten ei kvar skolereform har sentrale styresmakter igjen glømt at det bur samar i Noreg. Ein kan diskutere om dei har glømt eller oversett bevisst, resultatet er det samme.

Gjennom Reform 94 skulle talet på linjer reduseras kraftig. Da forsvann duodji gk, det einaste gjenverande særleine samiske grunnkurset etter at reindrift gk var lagt under naturbruk gk nokre år før. KUF ville først og fjerne reindrift vk1.

Samtidig skulle vk2 i yrkesfag erstattas med lærlingeordning. Konsekvensen var altså fjerne reindrift som eiga utdanning i vidaregåande skole, samtidig som 3-årig duodji-utdanning blei redusert til 1 år. Samiskfaget eksisterte ikkje i dei fag-og timefordelingane som KUF først sendte ut som direktiv til dei samiske vidaregåande skolane. Samiskfaget har ikkje blitt anerkjent som eit fag av verdi, bare som eit tilleggstilbod. Samisk har frå 1994-97 vore det einaste språket som ikkje har vore anerkjent som eit av tre språk ein må kunne for å få studiekompetanse. Elevar med samisk og norsk (22 timar i AF over 3 år) har ikkje fått noko tilleggspoeng for dette i forhold til elevar med bare norsk (14 timar).

Derimot blei ein underlagt eit svært firkanta regelverk for kas fag som kunne godkjennas med felles pensum på opp mot 100% i kvart fag. Det er knapt naudsynt å fortelle at det samiske innhaldet i disse læreplanane varierte frå 0 til nokre få promille.

Eit av resultatane var at særleine samiske studieretningsfag for AF no ikkje lenger var godkjente og måtte erstattas med ordinære fag for norske skolar.

Sett ut i frå SVSRS vil eg anslå at Reform 94 halverte det særleine samiske ved denne skolen.

Reformen avskaffa med eit slag resultatane av det utviklingsarbeidet som blei dreve frå slutten av 80-talet fram til 1994.

KUF har satt igang eit større arbeid med evaluering av Reform 94, men resultatane for samisk utdanning ville dei ikkje ha evaluert.

Ikkje før var Reform 94 i gang så kasta Hernes seg over grunnskolen, like offensivt mot alt som smaka av særleig samisk. I motsetning til vidaregåande hadde grunnskolen frå 1988 hatt eigne samiske læreplanar i sentrale fag. Disse skulle no bort. Men i motsetning til Reform 94 hadde no samiske skolefolk og politikarar vakna, og sette seg på bakbeina. Resultatet var at ein fikk fortsette med samiske læreplanar. Disse blei laga i full fart og først da Sametinget sette foten ned, godtok KUF at det måtte vere ein fellesdel for disse. Denne blei derfor laga etterpå, heilt motsett av den norske læreplanen der fellesdelen blei skreve først som grunnlag for læreplanane i dei einskilde faga. Slik sikra ein seg at grunnlaget for samiske læreplanar i dei einskilde faga ikkje var den samiske, men den norske fellesdelen og dei norske læreplanane for samme eller tilsvarande fag. I dag er dei samiske læreplanane reservert for undervisning på samisk. Det vil seie at det store fleirtalet av samiske elevar, nemlig dei som har samisk som andrespråk eller ikkje får undervising på samisk i det heile, ikkje nyt godt av dei samiske læreplanane.

Det neste slaget om samisk utdanning blir stortingsbehandlinga av Opplæringsloven. Det forslaget som blei lagt fram i 1995 inneheld nokre skritt i rett retning, men ut i frå at gjennomgripande reform av skoleverket dette er, er disse skritta ganske små.

Retten til å vere lik - eller retten til å vere forskjellig?

Om ein samanliknar rasismen mot samane med rasismen som svarte i USA og Sør-Afrika, jødar i Tyskland osv. har vore utsette for, er det klare likskapar, men og ein stor forskjell:

Samane i Noreg er norske statsborgarar. Dei har hatt røysterett så lenge det har vore ålmenn røysterett i Noreg. Dei har hatt rett til skolegang i 7, seinare 9 år og no fått rett til 12-13 års utdanning. Dei har fått dei samme rettane som nordmenn - til å vere norske.

Det er ingen lovar som diskriminerer samar så lenge dei vil vere norske, på norske premissar. Samar har samme rett til å starte gruveselskap og bygge fabrikktrålarar som Rio Tinto Zink og Kjell Inge Røkke. Det er den gamle historia om at dei fattige og rike har same rett til å tigge og sove under bruene.

Skal ein ha ei likestilling, må det vere ei likestilling mellom norsk språk og samisk språk, mellom norsk kultur og samisk kultur.

Samiske næringar og samisk område må få ein vern mot utnytting frå andre, anten det er norsk og utanlandsk storkapital eller rypejegarar sørfrå. I dag er det bare reindrifta som har eit visst vern, og dette er og svært avgrensa.

Noreg har i Grunnloven slått fast at: *"Det paaligger Statens Myndigheter at lægge Forholdene til Rette for at den samiske Folkegruppe kan sikre og udvikle sit Sprog, sin Kultur og sit Samfundsliv."*

Noreg har skreve under ILO-konvensjonen om urfolk som bl.a. slår fast at regjeringane har ansvar for å: *"fremme full virkeliggjøring av disse folks sosiale, økonomiske og kulturelle rettigheter med respekt for deres sosiale og kulturelle identitet, skikker og tradisjoner og for deres institusjoner."*

ILO-konvensjonen seier vidare at *"Vedkommende folks rett til å eie og besitte de landområder der de tradisjonelt lever, skal anerkjennes."* og at urfolka har rett til eiga skoleordning:

"Utdanningsprogrammer og utdanningstilbud for vedkommende folk skal utvikles og gjennomføres i samarbeid med dem for å kunne møte deres særlige behov. De skal omfatte deres historie, kunnskaper, teknologi, verdisystemer og deres sosiale, økonomiske og kulturelle ønskemål for øvrig."

Når staten nektar å anerkjenne retten til eigne samiske læreplanar i vidaregåande skole og legg ned det einaste samiske grunnkurset (duodji eller samisk husflid) er dette og ein form for rasisme.

Når Hernes og Sandal snakkar om at vi må bygge skolen på den felles nasjonale kulturen definerer dei den norske kulturen, herrefolket sin kultur, som det som er felles. Den samiske kulturen blir ikkje-eksisterande som ein eigen sjølvstendig, likeverdig kultur. Han er i beste fall ein sær variant som ein kan spe på med som tillegg. Men han er ikkje noko verd som ein sjølvstendig kultur. Samisk språk kan ein få lov å lære, men det gir ingen kompetanse når ein skal inn på høgare skolar.

Ein minoritet er bare anerkjent som likeverdig om kulturen og språket deira og er anerkjent som likeverdig. Derfor står ikkje lenger kampen i første rekke om retten til å vere like, men om retten til å vere forskjellige.

Finst det ikkje rasisme blant samar?

Frå det eg har sagt her kan ein sitte igjen med inntrykket av at dette er ei svart-kvit historie. Så enkelt er det sjeldan her i verda. Det som fikk meg til å starte å samanlikne rasismen mot samane med rasismen mot mørkare folkeslag var at eg oppdaga rasistiske haldningar hos samiske elevar i vidaregåande skole. Eg var lei av å høre samiske ungdommar snakke negativt om svartingar og innvandrarar. Samane i Noreg er ein del av det norske samfunnet og blir sjølv sagt påverka av dei politiske strømingane i samfunnet.

Der er og ein tendens blant nokre nasjonalistiske samar til å sjå negativt på folk som ikkje er samar, såkalla biru dåpat eller helvetes nordmenn. Og ikkkje minst er det negative haldningar mot dei samane som ikkje er "samiske nok"; som ikkje kan samisk, ikkje har rein eller som ikkje bur i samiske område. Det er derfor to særlige grunnar til å bygge ut SOS rasisme i samiske omryde og aktivt rekruttere samiske ungdommar til SOS rasisme. For det første å motvirke rasistiske haldningar blant samane, for det andre å trekke inn i SOS rasisme dei erfaringane urfolket her i landet har med den norske rasismen.

LITTERATURLISTE

AKP	Sameprogram	1973, 1980, 1989
Balto, Asta	Samisk skolehistorie - en kort innføring	17.11.95
Balto, Asta	En samisk skole - en tospråklig skole	1993
Bryn, Halvdan	Troms fylkes antropologi	Vitenskapsselskapet 1917
Bråstad Jensen, Eivind	Fra fornorskingspolitikk til kulturelt mangfold	Nordkalottforlaget 1991
Dahl, Helge	Språkpolitikk og skolestell i Finnmark 1814-1905	Universitetsforlaget 1957
Dalland, Øystein	Altakronike	Davvi Girji 1994
Dalland, Øystein	Demningen - en Altasaga	Davvi Media 1989
Eriksen, Hans Kr.	På mjuke skinnsko gjennom historia	Nordkalottforl. 1989
Gustavsen, John	Vi kom først	Davvi Media 1989
Hagemann, Gro	Skolefolk - Lærernes historie i Norge	Gyldendal 1992
Hidle / Otterbech	Fornorskningen i Finnmark	Lutherstiftelsen 1917
Hirsti, Reidar	Kautokeino-opprøret	Tiden 1995
Hoem, Anton	Makt og kunnskap	
Hætta, Odd Mathis	Samelands eldste bosetting	Høgsk. i Finnmark 1979
Høgmo, Asle	Norske idealer og samisk virkelighet	Gyldendal 1989
Iinna ja Biras Sámiid Searvi	Árbok	1983
ILO	Konvensjon nr 169 om urbefolkninger og stammefolk i sjøstendige stater	1990
KAD	Om norsk samepolitikk, St.meld. 52	1992-93
Kapoor m.fl.	Svart og hvit	NRK 1987
Kommunaldept.	Aktuelle lover i forhold til samiske spørsmål	1991
KUF	Mønsterplan for grunnskolen (M-87)	Aschehoug 1987
KUF	Mønsterplan for grunnskolen (M-87) - samiske fagplaner	1988
KUF	Læreplanverket for den 10-årig grunnskolen	1996
KUF	Læreplan for grunnskole, videregående opplæring, voksenopplæring. Generell del	1993
KUF	St.meld 29 Om prinsipper og retningslinjer for 10-årig grunnskole	1994-95
KUF	GR97 - Samiske læreplaner	5-95
KUF	Om lov om grunnskolen og den videregående opplæringa	Ot.prp. 36 1996/97
Lenin, V.I.	Nasjonal politikk og proletarisk internasjonalisme	Ny Dag 1971
Lindqvist, Sven	Antirasister	Oktober 1995
Lindqvist, Sven	Utrydd hver eneste jævel	
Lærerforbundet	Program for samiske skolespørsmål	1996
Magga, Ole Henrik	Foredrag for Finnmark Naturvernforbund	27.november 1995
Magga, Ole Henrik	Samisk skole - innleiing på skolekonferanse	Guovdageaidnu 1994
Munck, Ronaldo	The difficult dialogue - Marxism and nationalism	London 1986
Nergård, Jens-Ivar	Det skjulte Nord-Norge	Gyldendal 1994
Nielsen, Pedersen	Lødingen, Tjeldsund og Tysfjords historie 1700 - 1870	
Nielsen, Reidar	Folk uten fortid	Gyldendal 1986
Niemi, Einar	Kulturelt og etnisk i nord - Historie og politikk	1996
Nordrå, Olav	Rød Høst	Dreyer forlag 1970
Norsk Lærerlag	Samepolitisk utdannings- og oppvekstprogram	
NOU	Lovgivning og menneskerettigheter	1993:18
NOU	Handlingsplan for samisk ungdoms utdanningsmuligheter	1987:20
NOU	Samisk kultur og utdanning	1985:14
NOU	Samisk kultur og utdanning	1987:34
NOU	Om samenes rettsstilling	1984:18
NOU	Rett til og forvaltning av land og vann i Finnmark	1993:34
NOU	Bruk av land og vann i Finnmark i historisk perspektiv	1994:21
NOU	Naturgrunnlaget for samisk kultur	1997:4
NOU	Urfolks landrettigheter etter folkerett og utenlandsk rett	1997:5
Otnes, Per	Den samiske nasjon,	Pax forlag 1973
RV / AKP	Alternativ framtid for Nord-Norge	Nord-Norge-konferansen 1988
Salimi, Khalid	Mangfolk og likeverd	Cappelen, 1996
Sametinget	Vedtatt i skole og utdanningsspørsmål 1989-1995	1996
Sametinget	Sametingsplan 1994-1997	1994
Sametinget	Handlingsplan for samiske kyst- og fjordområder	1996
Samisk utdanningsråd	Årsmelding 1996	Guovdageaidnu 1997
Sandegren, Jan	Arbetarklassen och de förtryckta folken	Oktober, Uddevalla 1974
Skum, Guri	Sjøsamene	SUR 1991
Smith, Carsten	Fra Samerettsutvalget til Sametinget	27.2.96
Stalin, Josef	Marxismen og det nasjonale og koloniale spørsmålet	Oktober 1978
Stordahl, Vigdis	Same i den moderne verden	Davvi Girji 1996
St.meld. nr. 52 (1992-93)	Om norsk samepolitikk	

St.prp.nr.102 (1989-90)	Om den 76. internasjonale arbeidskonferanse i Geneve 1989 m/ ILO-konvensjon nr.169	
Tromsø Museum	The Barents Region	Univ.Tromsø 1995
Uggerud, Ken	Den nye sameretten	Univ i Oslo 1996
Univ. i Tromsø	Becoming visible, Indigenous politics and selfgovernment	Senter for samiske studier 1995
Østerud, Øyvind	Nasjonenes selvbestemmelsesrett	Universitetsforlaget 1984
Østerud, Øyvind	Hva er nasjonalisme?	Universitetsforlaget 1994
Øzerk, Kamil	Modeller for minoritetsundervisning	1995
Aarseth, Bjørn	Grenser i Sameland	Norsk Folkemuseum 1989
Aarseth, Bjørn	The Sami Past and present	Norsk Folkemuseum 1993

Tidsskrifter

Røde Fane	NR.6/1977	Tema: Samene
	NR.2/1987	Fra samekamp til Sameting (også på samisk)
	NR.3/1996	Barentsregionen, fiskeripolitikk og samepolitikk
Ottar:	89/ 1976	På sporet etter fortidens mennesker i Nord-Norge
	92/93 1976	Vassdragsregulering som miljøforstyrrende inngrep
	98/ 1977	Nye gløtt inn i nordnorsk oldtid og middelalder
	105/ 1978	Samling om samiske verdier, NRL 30 år
	129/ 1981	Altasak - samesak - urbefolkningssak
	137/4 1982	Kystsamisk bosetting
	160/3 1986	Gruvehistorie
	180/2 1990	Samiske kvinner
	182/4 1990	Nord-Norge i endring
	187/4 1991	Kvinneforskningsmaraton
	192/4 1992	Norge og Russland i nord
	208/5 1995	Ottars verden
	209/1 1996	Landskap etter slått og beite
	211/3 1996	Reinbeite
Hammar:	nr.2 1995	Henry Minde: Dundor-Heikka -Samiske beretninger eller norske myter
		John Gustavsen: Fjordfiske - næring og kultur
		John Gustavsen : Et sameopprør som lever
	nr.3 1995	Henry Minde: En sivilisasjonshistorie
		John Gustavsen: Nenetsfolket - Nå venter den fjerde trussel
	nr.4 1995	Henry Minde: "Dagen er kommet"